

UDK: 725.94(4)''17/20''

Spomenik za življenja: zgodovina koncepta na Zahodu

**Monuments to living people: a history of the concept in
the West**

Ivan Smiljanić

89

IZVLEČEK

V evropski kulturi je že stoletja prisoten koncept odkrivanja spomenikov še živečim ljudem. Do 18. stoletja so bili posvečeni izključno monarhom, plemičem in vojskovodjem, nato pa so jih začeli odkrivati tudi umetnikom, znanstvenikom in izumiteljem kot najvišji izraz priznanja za njihovo delo. V 20. stoletju bili so spomeniki živečim osebam povezani predvsem z avtoritarnimi voditelji, vendar je začetek 21. stoletja prinesel popolno liberalizacijo kriterijev za tovrstne spomenike. Danes spomenike za življenja odkrivajo številnim popularnim glasbenikom, igralcem ter športnikom. Mnenja o tem, ali je odkrivanje spomenikov živečim ljudem upravičeno, so deljena, vendar je trend njihovega postavljanja še naprej močan.

Ključne besede: spomeniki, spomeniki za življenja, spomeniki živečim ljudem, Zahod.

ABSTRACT

The concept of unveiling monuments to living people has been present in European culture for centuries. Until the 18th century, they were dedicated exclusively to monarchs, nobles and military leaders. Only then some were dedicated to artists, scientists and inventors, which was the highest expression of recognition for their work. In the 20th century, monuments to living individuals were associated mainly with authoritarian leaders, but the beginning of the 21st century has brought on the complete liberalization of the criteria for such monuments. Today, monuments are unveiled to many popular musicians, actors and athletes. Opinions are divided on whether dedicating such monuments is justified, yet the trend of unveiling them continues to be strong.

Keywords: monuments, monuments during lifetime, monuments to living people, the West.

UVOD

Eden od nenavadnih pojavov, na katerega je mogoče naleteti pri raziskovanju javnih spomenikov, je postavljanje spomenikov še živečim ljudem. Fenomen na prvi pogled negira osnovno funkcijo spomenikov. Koren besede »spomenik« pove, da spomeniki na nekoga ali nekaj spominjajo, torej prikličejo v zavest nekaj, česar več ni. Če se obeležje postavi še živeči osebi, poanta takega spomenika potemtakem nasprotuje sami sebi, ker osebe ni treba priklicati iz spomina, da bi jo videli. Namesto tega se pojavi konfuzna dvojnost, ker se lahko v obraz zazremo tako živečemu »izvirniku« kot tudi njegovi bronasti ali marmornati »kopiji«. Poleg tega lahko dejanja, ki jih stori »izvirnik« v nadaljevanju svojega življenja, močno vplivajo na to, kako gledamo na »kopijo«, četudi se ni ta v ničemer spremenila.

V teoretskem smislu je nemara res težko uskladiti in smiselno razložiti namen postavljanja spomenikov in odkrivanje spomenikov še živim osebam, vendar to ne pomeni, da spomeniki živim nimajo dolge zgodovine, ki traja vse do danes. Vsakemu znana podskupina teh spomenikov, ki je bolj kot ne sprejeta za nekaj običajnega, so spomeniki oblastnikom. Skozi stoletja so vladarji z namenom utrditve oblasti in krepitev prestiža postavljali lastne spomeniške podobe. Več pozornosti je pritegovalo odkrivanje spomenikov osebam, ki niso bile plemiškega rodu in ki so zaslovele zaradi lastnih dejanj. Zdi se, da so Evropa in deli sveta pod njenim kulturnim vplivom od zgodnjega novega veka dalje sprejeli idejo, po kateri je dovoljeno postavljati spomenike še živečim ljudem, če te osebe veljajo za izredno zaslužne ter tudi v drugačnih pogledih neoporečne. Ker spomenike običajno odkriva ta ali oni vladajoči režim, je zlasti pomembno, da konkretna oseba velja za zaslužno v njegovih očeh. Vrednote, stališča in dejanja, za katerimi stoji slavljen oseb, morajo sovpadati s tistimi, ki jih promovira oblast, lahko pa so tudi ustrezno prikrojena, da bi se bolje ujemala.

Frazem »postaviti komu spomenik za življenja« v nekaterih jezikih označuje najvišjo možno čast, ki je je posameznik lahko deležen pred smrtjo, in res si je težko zamisliti večjo počastitev od upodobitve v (domnevno večnih) marmorju ali bronu. Posledično so bile slavnostne otvoritve tovr-

stnih spomenikov pogosto predmet velikega zanimanja javnosti in medijev, dogodka pa so se udeležili visoki gosti, ki so v govorih slavili dosežke osebe, ki je včasih bila med njimi, včasih pa tudi ne.

Svečano vzdušje, ki je prevevalo odkritja spomenikov živečim osebam, se ni ukvarjalo z nenavadnostjo dejstva, da je upodobljenec na spomeniku pravzaprav še vedno živ. Tovrstni spomeniki pa so seveda še vedno lahko predmet vrste pomislov, pripomb in kritik, ki jih podajajo različni družbeni akterji. Večino kritik je mogoče povzeti s preprostim stališčem, da se odkrivanje spomenikov še živečim osebam preprosto ne spodobi – ne glede na to, da država ta pojav podpira in ga ne vidi kot problematičnega. Četudi Zahod omogoča odkrivanje spomenikov živim, bo del populacije vedno ostal prepričan, da gre za bizaren, nesmiseln, celo škodljiv pojav, ki si zasluži samo ciničen posmeh. Po tem mnenju nobena oseba ni tako popolna, da bi bila upravičena do najvišjih možnih časti za življenja, poleg tega pa tovrstni spomeniki zbudijo asociacije na avtoritarne in totalitarne voditelje, ki s slavljenjem samih sebe krepijo kult osebnosti. Namesto s spomeniki naj bi bilo treba zaslužnim osebam izkazati spoštovanje v obliki financiranja njihovega dela, saj jim spomenik za življenja prav malo pomaga, v smislu anekdote: »Poznam velikega umetnika, ki je prosil, naj mu še za življenja postavijo spomenik, da bi ga lahko prodal in si kupil zimski plašč.« Mogoče je slišati tudi mnenja, da so si te osebe, povzeto po Horacu, »spomenik, trajnejši od bron« z lastnim delom postavile že same, medtem ko mora zgodovina njihova dejanja oceniti šele z ustrezne časovne distance.

Še enega od razlogov proti odkrivanju tovrstnih spomenikov je povzel ameriški politični svetovalec Bob Shrum: »*Ne bi smeli postavljati spomenikov živim ljudem. Iz sebe delamo talce sreče.*«¹ S spomenikom počaščeni posameznik lahko po odkritju stori kontroverzna dejanja, zaradi katerih izgubi vso državno in javno podporo, spomenik pa postane samo še neprijeten opomnik, ki mora biti odstranjen z javnega prostora. Enako velja, če se izkaže, da je slavljenec že pred odkritjem spomenika storil kakršnokoli negativno dejanje in ga uspešno skrival. Aristotel je kot nujen predpogoj za

¹ »Robert M. Shrum Quotes.« <https://quote.org/quote/we-should-not-put-up-statues-of-630713> (dostop: september 2021).

celostno oceno posameznikovega življenja omenil dejstvo, da je oseba že nekaj časa mrtva. Tudi Sartre z znamenitim stavkom iz *Zaprthih vrat*, češ da so pekel drugi, »ni hotel reči, da so drugi ljudje na splošno peklenški; povedati je hotel, da po smrti v njihovih očeh zamrznemo, saj se ne moremo boriti proti njihovemu mnenju o nas. Zaživa še lahko tako ali drugače vplivamo na to, kakšen vtis bomo pustili; ko smo mrtvi, nam je ta svoboda odvzeta, mi pa smo pokopani v spominih in percepcijah drugih«.² Po široko razprostranjenem mnenju je torej šele v tej fazi primerno in pošteno, da je nekemu postavljen spomenik.

Ne glede na tako mnenje zgodovinske izkušnje kažejo, da niso bili redki primeri, ko je pobuda za spomenik živeči osebi prišla »od spodaj« in ne na pobudo oblasti. Javna podoba nekaterih posameznikov je bila tako pozitivna, da so ljudje samoiniciativno zbirali denar, s katerim bi jih lahko počastili s spomenikom. Prav iz tega razloga so osebe, ki so za življenja dobile spomenik, pogosto dobrotniki, mecen, podporniki revnih, benevolentni župani, urejevalci javnih površin itd., ki so v domačem okolju na tak ali drugačen način s svojim delom izboljšali kakovost življenja soljudi.

Še en očitek, ki je pogosto uperjen proti spomenikom živim ljudem, je njihovo potrjevanje dejstva, da ima slavljenec vsaj eno osebnostno napako: napuh, ki mu je dopustil sprejetje ponudbe za postavitve lastnega spomenika. Zgodovina teh spomenikov kaže, da je mnenje pogosto upravičeno, občasno pa tudi ne, saj so zabeleženi posamezniki, vključno z monarhi, ki na lasten spomenik za življenja niso hoteli niti pomisliti, vendar so jim jih na javni in/ali državni pritisk vseeno postavili. Prav tako je povedno, ali so se udeležili odkritja ali ne. Kaže, da Zahod – morda zaradi izjemnosti situacije – ni vzpostavil norme, v skladu s katero bi se morali obnašati slavljenec, tako da je bilo vse prepuščeno individualnim karakternim potezam. Ne glede na to pa v primeru, da nekdo spomenik postavi sam sebi, ni nobenega opravičila več: taka poteza velja za prevzetno in narcisoidno.

² Bakewell, Sarah. *V kavarni eksistencialistov: svoboda, bit in marelični koktajli*. Ljubljana: Modrijan, 2018, 206.

Koncept spomenikov živečim osebam v stroki še ni bil deležen podrobnejše obravnave. Nekaj dimenzij pojava bo predstavljenih v tem prispevku, ki bo s pomočjo dokumentiranih primerov poskusil orisati zgodovino teh spomenikov v Evropi in drugod na Zahodu, seveda pa je treba upoštevati, da še zdaleč ne bodo predstavljeni vsi znani primeri. Pri pojmovanju »Zahoda« bom uporabljal inkluzivno različico izraza, ki poleg zahodne Evrope, ZDA in držav Commonwealtha obsega tudi države vzhodne Evrope, vključno z Rusijo.

Ni treba posebej poudarjati, da bodo obravnavani samo spomeniki ljudem in ne drugim živim bitjem, vseeno pa omenimo, da tudi spomeniki še živečim živalim niso nekaj nezaslišanega. V svetovnem merilu je verjetno najslavnejši kip zvestega psa Hachika, postavljen leta 1934 na postaji v Tokiu, kjer je zaman čakal svojega lastnika. V Beogradu od leta 1989 stoji bronast kip nemške ovčarke Gabi, »uslužbenke« živalskega vrta, ki se je dve leti prej junaško spopadla z ubežnim jaguarjem in kljub poškodbam preživela. Včasih so konkretne živali upodobljene tudi na spomenikih ljudem. Omenimo primer iz soseščine: konj Emir, nekoč v lasti hrvaškega bana Josipa Jelačića, je bil model za konjeniški spomenik svojega nekdanjega gospodarja, odkrit leta 1866 na glavnem zagrebškem trgu. Glede na to, da naj bi Emir poginil desetletje po Jelačićevi smrti, okoli leta 1869, lahko trdimo, da je dočkal svojo lastno upodobitev v bronu.³

SPOMENIKI ZA ŽIVLJENJA NA ZAHODU DO 19. STOLETJA

Spomeniki živečim ljudem so se pojavljali že v antiki. Prvi dokumentirani starogrški spomenik, ki je bil postavljen živečemu človeku, je bil kip Konona, atenskega poveljnika v peloponeški vojni. Stal je na Agori, v samem mestnem središču.⁴ Spomeniki živim osebam so se pojavljali tudi v rimskem imperiju, vendar je danes pogosto težko določiti, kateri portreti

3 Priča o konju smještenom na najpoznatijem zagrebačkom trgu. <http://licegrada.hr/prica-o-konju-smjestenom-na-najpoznatijem-zagrebackom-trgu/> (dostop: maj 2021).

4 Suto, Yoshiyuki. »Honorific Statue of Conon: Some Thoughts on the Athenian Statue Culture at the Beginning of the Fourth Century BC.« *Journal of Classical Studies*, 61 (2013), 36–47.

so nastali že za upodobljenčevega življenja. Najbolje zastopana skupina spomenikov živečim osebam v Rimu so bili cesarski spomeniki, obeliski in slavoloki. Med spomenike, nastale za časa življenja, sodijo nekateri najslavnejši primeri rimske plastike, kot so doprsni kip Julija Cezarja (100 pr. n. št.–44 pr. n. št.) iz okoli 46 pr. n. št., najden v Roni blizu Arlesa, konjeniški kip cesarja Marka Avrelija (121–180) v Rimu iz okoli leta 175 ter Trajanov steber, postavljen leta 113 v spomin na dačanski vojni cesarja Trajana (53–117).

V srednjem veku so bili spomeniki v Evropi na splošno redki, spomeniki živečim osebam pa so bili omejeni skoraj izključno na monarhe. Kot posebnost naj bo omenjeno, da je leta 1393 signorija v Firencah izglasovala postavitve marmornatega kipa angleškega kondotjera Johna Hawkwooda (ok. 1323–1394) v mestni katedrali, kar je bil za Firence prvi tak primer. Hawkwood je sicer kmalu zatem umrl, tako da je bila v katedrali naslikana le spominska freska.⁵

Tudi v zgodnjem novem veku so skoraj ekskluzivno pravico do spomenikov za časa življenja, pa tudi do spomenikov nasploh, imeli monarhi. Pri trendu monumentalnih spomenikov aktualnim vladarjem so ledino ponovno orali v Firencah. Leta 1608 je bil na trgu Piazza Santissima Annunziata odkrit bronasti konjeniški kip velikega toskanskega vojvode Ferdinanda I. Medičejskega (1549–1609), delo kiparja Giambologne in izdelan iz zaplenjenih pušk s turških galej, kot priča napis na traku pod konjevimi trebuhom. Isti umetnik je nekaj let kasneje skupaj z učencem Pietrom Tacco izdelal še en konjeniški kip, ki je bil v imenu Firenc podarjen Španiji. Šlo je za konjeniški kip španskega kralja Filipa III. (1578–1621), ki so ga postavili v Madridu leta 1616. Tacca se je kasneje lotil še izdelave konjeniškega kipa španskega monarha Filipa IV. (1605–1665), dokončanega leta 1640 in prav tako postavljenega v Madridu. Kralj je izrazil željo, da bi njegov spomenik presegal očetovega in da bi bil upodobljen na konju, ki prednji kopiti dviga s tal. Pri oblikovanju statike kipa je z izračuni sodeloval tudi Galileo Galilei, tako da je nastal eden prvih konjeniških spomenikov na Zahodu, ki se opira samo na zadnje noge (in rep) konja. Filip IV. pa tehničnega dosežka ni cenil, saj je ob

5 Funerary Monument to Sir John Hawkwood. https://en.wikipedia.org/wiki/Funerary_Monument_to_Sir_John_Hawkwood (dostop: maj 2021).

ogledu kipa pripomnil, da mu ni všeč in da je obraz popolnoma zgrešen. Kip je bil »obglavljen« in pol leta kasneje je bila nanj nameščena nova kraljeva glava, ki je ustrezala vladarjevim pričakovanjem.⁶ Italija kljub uspešnemu začetku ni nadaljevala tradicije spomenikov živečim monarhom. Markantna izjema je baročni konjeniški kip parmskemu vojvodi Ranucciu Farneseju (1569–1622), dokončan 1620 in postavljen v Piacenzi.

Primat pri postavljanju spomenikov živečim monarhom je od Italije in Španije prevzela Francija. Začetki so bili skromni, redke kipe monarhov so običajno postavljali nad vhodi v razne palače. Tudi domnevno edini spomenik francoskega kralja Henrika IV. (1553–1610) iz časa njegovega življenja je celopostavni kip v niši mestne hiše v Toulousu, postavljen leta 1607 z monarhovim pristankom.⁷ Njegov naslednik, kralj Ludvik XIII. (1601–1643), je dobil več spomenikov, od katerih je bil največji konjeniški kip v Parizu iz 1639. »Sončni kralj« Ludvik XIV. (1638–1715) je postavljanje spomenikov v svojo čast še bistveno potenciral in mu dal podobo baročnega razkošja. Prvi med njimi je bil postavljen leta 1653 na pročelju palače, v kateri je sedež pariškega županstva, najslavnejši pa je konjeniški spomenik, pri izdelavi katerega je bil vpoklican eden najslavnejših baročnih kiparjev Gian Lorenzo Bernini. Kralj je bil s končnim izdelkom skrajno nezadovoljen in ga je, četudi je najprej razmišljal o njegovem uničenju, skril v odmaknjen kotiček Versaillesa.⁸ (Zanimivo je, da je še en vodilni predstavnik francoske politike, kardinal Richelieu, prav tako zavrnil svoj doprski kip, ki ga je ustvaril Bernini.) Kraljev bronasti konjeniški spomenik je bil leta 1699 postavljen tudi na *Place Vendôme* v Parizu in je veljal za prvi sodobni konjeniški kip, odlit v enem kosu. Na pariškem trgu *Place des Victoires* je od 1686 stal še en monarhov kip, tokrat brez konja; kraljevo figuro je venčala podoba Slave. Monarhovi kipi so se razširili tudi po drugih francoskih mestih, npr. v Lyon. Kralj Ludvik XV. (1710–1774) je za življenja dobil manj spomenikov, najpomembnejši med njimi pa je konjeniški kip na pariškem *Place de la Concorde*, ki se je očitno

6 Philip IV. <https://equestrianstatue.org/philip-iv/> (dostop: maj 2021).

7 The only statue of Henry IV erected during his lifetime, in the Capitol. <https://www.grandsudinsolite.fr/224--the-only-statue-of-henry-iv-erected-during-his-lifetime--in-the-capitol.html> (dostop: maj 2021).

8 Zarucchi, Jeanne. »Bernini and Louis XIV: A Duel of Egos.« V: *Notes in the History of Art*, 25/2 (2006), 37–38.

zgledoval po enem izmed kipov bolj znamenitega predhodnika.⁹ Skoraj vsi našeti kipi so bili uničeni v času francoske revolucije.

Velika Britanija je Franciji parirala s konjeniškim spomenikom kralju Karlu I. (1600–1649), postavljenem leta 1633 v središču Londona. Oliver Cromwell, ki je kot lord protektor vladal po obglavljenju kralja, pomembnejših spomenikov za časa svoje vladavine ni dobil, pojavili so se šele v 19. stoletju. Ko je bila monarhija obnovljena in je na angleški prestol stopil Karel II. (1630–1685), so se vrnilo tudi monarhični spomeniki, od katerih je morda najpomembnejši konjeniški kip pred windsorskim gradom, postavljen leta 1679, še en pa je bil odkrit v letu kraljeve smrti v Edinburghu, kjer je bil kralj upodobljen kot rimski cesar. Upodabljanje monarha v rimskih oblačilih je vzpostavljalo kontinuiteto med slavo rimskega imperija ter vzpenjajočega se angleškega, tako da je mogoče na pojav pri Karlu II. naleteti večkrat. Mednje sodi celopostavni, več kot dva metra visok pozlačen kraljev kip, ki so ga na predlog enega izmed članov kraljevega dvora postavili okoli 1682 v Chelseaju. V rimskem oklepu je bil upodobljen tudi kralj Jakob II. (1633–1701) leta 1686, danes stoji na Trafalgar Squareu v Londonu. Številne bolj ali manj razkošne spomenike so za življenja dobili tudi kralji, kot so Viljem III. (1650–1702; njegov konjeniški kip v Dublinu iz leta 1701 so Irce leta 1926 razstrelili), Ana (1665–1714), Jurij I. (1660–1727), Jurij II. (1683–1720) in Jurij III. (1738–1820). Eden od spomenikov, postavljenih za časa vladavine Jurija III., se je zapisal v svetovno zgodovino. Dve toni težak konjeniški kip, ki je bil prepeljan iz Velike Britanije in leta 1770 postavljen v New Yorku (vladar je bil ponovno upodobljen v rimskih oblačilih), je bil šest let kasneje porušen kot simbol angleške tiranije nad kolonijami, ki so se po vojni z Britanci preobrazile v Združene države Amerike. Iz pretopljenega svinčenega kipa naj bi izdelali točno 42 008 krogel za muškete.¹⁰

Po velesilah so se, s časovnim zamikom, zgledovale tudi druge evropske države. Leta 1688 je dal danski kralj Kristijan V. (1646–1699) v Kopenhagnu

9 Rombouts, Stephen. »Art as Propaganda in Eighteenth-Century France: The Paradox of Edme Bouchardon's Louis XV.« *Eighteenth-Century Studies*, 27/2 (1993), 255–282; McLellan, Andrew. »The Life and Death of a Royal Monument: Bouchardon's Louis XV.« *Oxford Art Journal*, 23/2 (2000), 1–27.

10 Wall, Alexander James. *The Equestrian Statue of George III and The Pedestrian Statue of William Pitt Erected in the City of New York 1770*. New York: The New York Historical Society, 1920.

postaviti svoj konjeniški kip (najstarejši v Skandinaviji), izdelan iz pozlačene svinca; bron ni bil uporabljen, ker ga je država takrat potrebovala za odlivanje topov, namenjenih vojni s Švedsko. Svinčeni kip se je kmalu začel posedati sam vase, tako da je bil kasneje vendarle zamenjan z bronasto različico.¹¹ Z razkošnimi konjeniški kipi so svoje vladarje počastile tudi nekatere državnice Svetega rimskega cesarstva. V Bayreuthu je bil leta 1705 npr. postavljen spomenik Christianu Ernstu von Brandenburgu (1644–1712), šest let kasneje pa je Düsseldorf odkril spomenik volilnemu knezu Janu Wellemu (1658–1716). Portugalska je leta 1775 v Lizboni postavila konjeniški kip kralju Josému I. (1714–1777); šlo je za prvi konjeniški kip v državi, izdelan v bronu. Kar se tiče ruskih carjev, so spomenike za življenja dobivali le izjemoma in še takrat niso dosegali monumentalnih dimenzij zahodnoevropskih konjenikov. Tudi tako slavna monarha, kot sta Peter I. Veliki in Katarina II. Velika, sta prve večje spomenike dobila več desetletij po smrti.

Monarhi so do vprašanja lastnih spomenikov za življenja pristopali različno. Nekateri so si jih želeli; mednje naj bi sodil avstrijski cesar Franc I., ki je izrazil željo, da bi bil ovekovečen s spomenikom. Do tega ni prišlo, saj je kancler Metternich dovolil postavitve Frančevega spomenika šele njegovemu sinu Ferdinandu.¹² Po drugi strani so se v času razsvetljenstva pojavili tudi prvi vladarji, ki so odklonili svoje slavljenje v obliki spomenikov. Mednje je sodil pruski kralj Friderik II. Veliki (1712–1786), ki je izrecno zavračal postavljanje lastnih spomenikov za časa življenja. Zabeležena je ena sama izjema: na obelisku, postavljenem leta 1755 v Potsdamu, so bili v reliefnih medaljonih upodobljeni pripadniki kraljeve dinastije in eden izmed reliefov je upodabljal Friderika.¹³ Podobno je prvi predsednik ZDA George Washington, ki je zavračal pretirano slavljenje samega sebe, prvi spomenik dobil dobrega četrta stoletja po smrti.

Spomeniki živečim ljudem, ki niso bili monarhi, so bili v zgodnjem novem veku razmeroma redki. Še največ možnosti za tovrstno počastitev so imeli

11 Christian V. <https://equestrianstatue.org/christian-v/> (dostop: maj 2021).

12 Watanabe-O'Kelly, Helen. *Projecting Imperial Power: New Nineteenth Century Emperors and the Public Sphere*. Oxford: Oxford University Press, 2021, 279.

13 Obelisk (Potsdam). [https://de.wikipedia.org/wiki/Obelisk_\(Potsdam\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Obelisk_(Potsdam)) (dostop: maj 2021).

plemiči, ki so se izkazali v vojskovanju, predvsem proti Osmanskemu cesarstvu. Španski admiral Juan Avstrijski (1547–1578) je že leta 1572 dobil enega najzgodnejših tovrstnih spomenikov, postavljen v Messini na Siciliji v spomin na zmago v bitki pri Lepantu. Poldrugo stoletje kasneje je bil na enak način počaščen nemški general Johann Matthias von der Schulenburg (1661–1747), ki je za Beneško republiko leta 1716 vodil uspešno obrambo Krfa pred turško vojsko. Benetke so mu na otoku okoli 1720 v zahvalo dale postaviti celopostavni spomenik iz kararskega marmorja. Ruski car Pavel I. je s spomenikom za življenja želel počastiti tudi generala Aleksandra Suvorova, vendar sta bila do odkritja kipa, postavljenega v Sankt Peterburgu leta 1801, mrtva tako car kot Suvorov. Ne glede na to je spomenik precedens v ruski zgodovini, saj je šlo za prvi primer naročila spomenika še živeči osebi, pa tudi prvi spomenik osebi, ki ni bila pripadnik vladarske dinastije.¹⁴

Dejstvo, da so v evropskih imperijah odkrivali spomenike živečim vladarjem in vojskovodjem, ni presenetljivo: šlo je za posameznike, ki so bili po merilih časa v očeh države najzaslužnejši. Osemnajsto stoletje je v kontekstu spomenikov živim osebam pomembnejše kot obdobje razsvetljenstva, ko so se zgodila prevrednotenja idej o zaslužnosti in ko so se v javnem prostoru pojavili prvi spomeniki še živečim osebam, ki so si obeležja pridobili zahvaljujoč svojim talentom. Za Veliko Britanijo, pa tudi ves svet, je bilo v tem smislu prelomno leto 1738, ko je francoski kipar Louis-François Roubiliac izklesal marmornat kip slavnega skladatelja Georga Friedricha Händla (1685–1759) v naravni velikosti. Kip je bil odkrit v londonskem parku Vauxhall Gardens (takrat v lasti naročnika skulpture, Jonathana Tyersa) in bil deležen pohvalnih odzivov. Spomenik je britansko javnost presenetil ne zgolj kot prvo javno obeležje živečemu umetniku v državi, temveč tudi z neprisiljeno držo telesa in izbiro neformalnih oblačil, vključno z odsotnostjo lasulje. Danes je kip razstavljen v londonskem muzeju Viktorije in Alberta.¹⁵

14 Памятник Суворову (Санкт-Петербург). [https://ru.wikipedia.org/wiki/Памятник_Суворову_\(Санкт-Петербург\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Памятник_Суворову_(Санкт-Петербург)) (dostop: maj 2021).

15 Aspden, Suzanne. »Fam'd Handel Breathing, tho' Transformed to Stone': The Composer as Monument.« *Journal of the American Musicological Society*, 55/1 (2002), 39–90.

Slika 1: Spomenik Georga Friedricha Händla v Londonu.

Vir: <http://www.vam.ac.uk/content/articles/h/roubiliacs-handel/> (dostop: avgust 2021).

Kmalu potem, ko je bil v Londonu led prebit s spomenikom živečemu umetniku, mu je v istem mestu sledil precej manj znan primer spomenika živečemu politiku ter podjetniku. Sredi 18. stoletja so krajevni trgovci v stavbi borze namreč odkrili kip župana londonskega Cityja sira Johna Barnarda (1685–1764). To je eden najzgodnejših primerov, pri katerem je ohranjeno slavljenčevo mnenje o lastnem spomeniku:

Skromnost sira Johna Barnarda ga je spodbodla, da je nasprotoval temu znaku hvaležnosti in spoštovanja svojih someščanov. Verjel je, da tovrstna naklonjenost ne sme biti izkazana nikomur, dokler njegovi vztrajnost in integriteta nista zapečateni s smrtjo; rekel je, da se ne more [...] pojaviti na

Kraljevi borzi, dokler je tam njegov kip. V skladu s tem ni nikdar več vstopil vanjo, temveč je svoj posel opravljal pred to stavbo.¹⁶

Francija je za postavitev spomenika še živečemu človeku, ki ni bil plemič ali monarh, potrebovala nekaj desetletij več kot Velika Britanija. Leta 1776 je kipar Jean-Baptiste Pigalle izdelal marmornat kip filozofa Voltaira (1694–1778), prvi francoski primer kipa še živečemu književniku, četudi formalno ni bil postavljen kot javni spomenik. Upodobljenec je kip predal nečaku, ta pa ga je leta 1807 doniral Institute de France; danes je v Louvru. Izdelavo kipa so financirali francoski intelektualci in evropski monarhi, ki so cenili Voltairovo delo. Naturalistično upodobljeno, skoraj povsem golo filozofovo telo je izzvalo veliko opazk, jeze ter posmeha, sam Voltaire pa je zatrdil, da se mu kip zdi mojstrovina. Iz njegovih pisem je razvidno, da je svoj kip dojemal zlasti kot simbol boja proti fanatičnosti, represiji in vraževerju.¹⁷

SPOMENIKI ZA ŽIVLJENJA V DOLGEM 19. STOLETJU

Četudi je 18. stoletje doseglo pomemben preboj pri določanju meril, potrebnih za postavljanje spomenikov živim osebam, je 19. stoletje še vedno minevalo v znamenju monumentalne spomeniške plastike, posvečene bolj ali manj mogočnim vladarjem evropskih monarhij. Za nekatere mlade, novonastale države so spomeniki vladajočim monarhom legitimirali njihovo enakovrednost s starimi imperiji. Primer je Belgija, ki se je osamosvojila leta 1830 in v Bruslju leta 1859 postavila Kongresni stolp, vrh katerega je bil postavljen kip kralja Leopolda I. (1790–1865), četudi je monarh misel na lastni kip sprejemal s tesnobo in se odkritja spomenika ni udeležil.¹⁸ Njegov naslednik Leopold II. (1835–1909) je dobil vrsto spomenikov, od katerih je bil prvi leta 1873 postavljen v kraju Ekeren, največji pa so bili postavljeni po kraljevi smrti. Zaradi monarhovega krutega izkoriščanja Belgijskega Konga so danes skoraj vsi umaknjeni ali vandalizirani. Po drugi strani Italija po združitvi ni hitela s postavljanjem spomenikov prvemu kra-

¹⁶ *The General Biographical Dictionary. A New Edition. Vol. III.* London: J. Nichols and son et al., 1812, 504.

¹⁷ Goodman, Dena. »Pigalle's Voltaire nu: The Republic of Letters Represents itself to the World.« *Representations*, 16 (1986), 86–109.

¹⁸ Colonne du Congrès. https://fr.wikipedia.org/wiki/Colonne_du_Congr%C3%A8s (dostop: junij 2021).

lju Viktorju Emanuelu II., saj so bili vsi največji odkriti po njegovi smrti. Že pred *risorgimentom*, leta 1843, pa je bil konjeniški kip v piemontskem kraju Casale Monferrato postavljen njegovemu očetu, sardinskemu kralju Karlu Albertu I. (1798–1849).

Spomeniki monarhom so včasih skušali tudi dvigniti nacionalno samozavest po vojnem porazu. Tako funkcijo bi lahko pripisali konjenškemu kipu danskega kralja Kristijana IX. (1818–1906), postavljenem v pristaniškem mestu Esbjerg leta 1899, saj je monarh to naselje ustanovil po izgubi pristanišča Altona v vojni s Prusijo.¹⁹

Novim spomenikom vladarjem se niso odpovedali niti stari imperiji. V Veliki Britaniji je bil leta 1828 postavljen konjeniški spomenik kralju Juriju IV. (1762–1830) na londonskem Trafalgar Squareu, prava eksplozija pa je sledila med skoraj 64-letno vladavino kraljice Viktorije (1819–1901), ki so ji spomenike postavljali tako po Združenem kraljestvu kot tudi na vseh ozemljih britanskega imperija, ki jim je vladala. Izmed desetih spomenikov omenimo zgolj kraljičin kip na vrhu Kraljeve škotske akademije v Edinburghu iz leta 1844, ki je po znanih podatkih njen najzgodnejši spomenik.²⁰ Bistveno redkejši so bili kipi, postavljeni za življenje njenega zgodaj umrlega soproga Alberta (1819–1861) ter sina, kralja Edvarda VII. (1841–1910).

V Franciji so stoletje začeli s spomeniki cesarju Napoleonu I. (1769–1821), od katerih je bil najmarkantnejši kip na vrhu Vendômskega stebra na istoimenskem pariškem trgu iz leta 1810, ki ga je dal vojskovodja zgraditi v spomin na svoje zmage (in ki je bil po njegovem padcu odstranjen).²¹ Lastnim spomenikom ni nasprotoval niti predsednik in kasneje cesar Napoleon III. (1808–1873), ki velja za objekt prvega modernega političnega kulta osebnosti. Poleg spomenikov po Franciji je cesar edina oseba, ki je v Veliki Britaniji za življenje dobila t. i. modro spominsko ploščo (*blue plaque*), odkrito leta

19 Equestrian statue of Christian IX, Esbjerg. https://en.wikipedia.org/wiki/Equestrian_statue_of_Christian_IX,_Esbjerg (dostop: junij 2021).

20 The Marquis of Lorne. *V. R. I. Queen Victoria, her life and lifetime*. New York, London: Harper & Brothers Publishers, 1901, 180.

21 Colonne Vendôme. https://fr.wikipedia.org/wiki/Colonne_Vend%C3%B4me (dostop: junij 2021).

1867 v Londonu (kasneje je bila sprejeta odločitev, da mora biti oseba, ki se ji odkriva modro ploščo, pokojna najmanj dve desetletji).²² Cesarjevi spomeniki v Franciji so bili kratkega veka, saj so množično padali po porazu v francosko-pruski vojni. (Napoleon III. je imel tudi vlogo izvoznika koncepta spomenikov živečim ljudem izven Evrope: ko je poslal doprsna kipa samega sebe in soproge Eugénie kot darilo siamskemu kralju Rami IV., je kralja s tem navdihnil, da je dal izdelati svoj kip in ga poslal v Francijo, v času njegovega naslednika Rame V. pa se je v Siamu že uveljavilo postavljanje spomenikov še živečim ljudem.)²³

S spomeniki se je utrjevala tudi oblast najhujšega nasprotnika francoskega cesarja, pruskega kralja in prvega cesarja združene Nemčije Viljema I. (1797–1888). Spomenike so mu v Prusiji in nato po celotni Nemčiji postavljali vsaj od leta 1867 dalje, vendar so imeli za časa njegove vladavine še bolj skromne dimenzije, saj je šlo za doprsne kipe, kipe na pročeljih stavb, medaljone na vojaških spomenikih, spominske hraste ipd.; konjeniški spomeniki so sledili po smrti.²⁴ Militantni (in zadnji) nemški cesar Viljem II. (1859–1941) je prav tako dočakal le malo lastnih konjeniških kipov (največji je bil leta 1910 postavljen v Kölnu), je pa kot morda prvi evropski monarh dobival specifične, prikrite spomenike, ki so skušali podzavestno vplivati na opazovalce in z referencami na slavno nemško preteklost tako rekoč z ukano utrjevati Viljemovo oblast. Recimo: kip na pročelju mestne hiše v Aachnu je sicer upodabljal Karla Velikega, vendar je imel obrazne poteze *Kaiserja*, kip svetega Daniela na pročelju katedrale v Metzju pa je, na izrecni cesarjev ukaz, dobil novo glavo z brki, sumljivo podobnimi Viljemovim.²⁵

22 Napoleon III (1808–1873). <https://www.english-heritage.org.uk/visit/blue-plaques/napoleon-iii/> (dostop: junij 2021).

23 Wannakit, Nittaya in Siraporn Nathalang. »Dynamics of Power of Space in the Tai-Yuan Chao Luang Kham Daeng Spirit Cult.« *Manusya: Journal of Humanities*, 14/3 (2011), 96.

24 Liste der Kaiser-Wilhelm-I.-Denkmäler. https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_Kaiser-Wilhelm-I.-Denkm%C3%A4ler (dostop: junij 2021).

25 Liste der Kaiser-Wilhelm-II.-Denkmäler. https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_Kaiser-Wilhelm-II.-Denkm%C3%A4ler (dostop: junij 2021).

Po Evropi se je v 19. stoletju razpaslo odkrivanje spomenikov ob življenjskih jubilejih ali obletnicah vladanja monarhov. Nemčija je npr. z vrsto obelježij leta 1913 proslavila 25. obletnico vladanja Viljema II., običaj pa je bil popularen tudi v Avstro-Ogrski, v kateri je bilo ob takih priložnostih odkritih na stotine večjih in manjših spomenikov cesarju Francu Jožefu I. (1830–1916). Podobe cesarja na javnih prostorih etnično pisane monarhije so utrjevale občutek pripadnosti in zvestobo njegovih podanikov.

Spomeniki ruskim carjem za življenja so ostali redki tudi v 19. stoletju. Četudi je bil car Aleksander I. (1777–1825) slavljen zaradi svoje zmage nad Napoleonom, je rtreba, da bi našli kakršenkoli primer spomenika za njegovega življenja, iti vse do otoka pri mestu Viborg blizu meje s Finsko. Tam stoji skromen steber dveh cesarjev, odkrit leta 1804, ki je posvečen Aleksandru in njegovemu očetu Pavlu I.²⁶ Več spomenikov za časa vladavine je dobil šele zadnji car Nikolaj II. (1868–1918), ki so mu spominski obelisk postavili denimo leta 1908 v Kalugi, nekaj let po obisku kraja.²⁷ Njegovo ime je bilo vklesano tudi na spominskem obelisku ob kremeljskem obzidju sredi Moskve iz leta 1914, ki je slavil 300. obletnico vladavine rodbine Romanov. Vsi carjevi spomeniki so bili porušeni po oktobrski revoluciji (moskovski obelisk pa je bil predelan v spomenik socialističnim mislecem).²⁸

Tudi v 19. stoletju so največjo možnost za lastni spomenik pred smrtjo imeli vladarji ter takoj za njimi najzaslužnejši vojskovodje. Viktorijanska Anglija je razvila posebej močno kulturo odkrivanja spomenikov še živečim vojaškim voditeljem, ki so se izkazali v eni od številnih vojn, v katere je bil vpleten imperij. Oglejmo si reprezentativen primer vojskovodje in premierja vojvode Wellingtona (1769–1852), ki se je po zmagi v bitki pri Waterlooju za vedno zapisal v britansko vojaško zgodovino. Za življenja je dobil vrsto spomenikov, prvega že leta 1817 v mestu Trim na današnjem Irskem. Leta 1844 je dobil kar dva konjeniška spomenika, enega v Glasgowu in drugega pred

26 Колонна двух императоров. https://ru.wikipedia.org/wiki/колонна_двух_императоров (dostop: junij 2021).

27 Сокол К. Г. *Монументальные памятники Российской империи: каталог*. Москва: Вагриус Плюс, 2006, 167.

28 Обелиск в Александровском саду. https://ru.wikipedia.org/wiki/Обелиск_в_Александровском_саду (dostop: junij 2021).

londonsko borzo; odkritja slednjega se je tudi osebno udeležil. Prvi konjeniški kip (z nad devet metri višine največji v Združenem kraljestvu), za kate-rega je vojvoda osebno poziral kiparju, je bil postavljen 1846 na slavoloku v Londonu. Izkazalo se je, da velikost kipa ni sorazmerna z velikostjo slavoloka, tako da številni sodobniki niso prenesli pogleda na obeležje; arhitekt slavoloka je v lastni oporoki zapustil denar za premestitev Wellingtonovega kipa, pa tudi kraljici Viktoriji je kvaril pogled iz Buckinghamske palače. Dejstvo, da je bil vojvoda še živ, je onemogočalo taktno izvedbo odstranitve kipa. Da bi se izognili Wellingtonovi užaljenosti, je bil kip umaknjen šele leta 1883 in sčasoma premeščen v Aldershot.²⁹

Wellingtonu so sledili drugi vojskovodje, ki so se lahko pohvalili s spomeniki za življenja. Konjeniški spomenik v Cardiffu si je leta 1909, denimo, prislužil Godfrey Morgan, vikont Tredegar (1831–1913), ki je sodeloval v krimski vojni. Včasih je bil razlog za postavitve spomenika precej neobičajen. Britanski general v burskih vojnah Redvers Buller (1839–1908) je leta 1905 v Exetru, nedaleč od domače vasi, dobil konjeniški spomenik predvsem zato, ker so mu želeli rojaki izkazati podporo v obdobju, ki je bilo zanj težko: njegova vojaška kompetentnost v Južni Afriki je bila namreč takrat prepraševana, zaradi razkritja vsebin zaupnih telegramov pa je bil odpuščen iz vojske. Spomenik so s prispevki financirali domačini in s tem dokazali, da verjamejo njegovi različici dogodkov, odkritja pa se je udeležil tudi Bullers z družino.³⁰ V drugih evropskih državah se spomeniki živečim vojskovodjem niso tako prijeli kot na Otoku. Prej naletimo celo na spomenike tujim vojaškim vodjem, ki so jim bili v kaki državi hvaležni za osvoboditev ali podporo v boju proti (nekdanjim) oblastnikom. Iz tega razloga je doprski kip v bolgarski Varni leta 1906 dobil ruski državnik in general Nikolaj Ignatijev (1832–1908), ki je, ko je izvedel, da mu bodo hvaležni Bolgari odkrili spomenik, menda zajokal.

V zadnjem času razvpiti spomeniki konfederacijskim poveljnikom, ki so jih postavljali predvsem v južnih zveznih državah ZDA, so bili v glavnem

29 Stamp, Gavin. *The Changing Metropolis: Earliest Photographs of London 1839–1879*. Harmondsworth: Viking, 1984, 133.

30 Donaldson, Peter. *Remembering the South African War: Britain and the Memory of the Anglo-Boer War, from 1899 to the Present*. Liverpool: Liverpool University Press, 2013, 115–120.

postavljeni pokojnim vojskovodjem, tako da v naš pregled ne sodijo. Kot izjemo omenimo konjeniški spomenik konfederacijskega oficirja Johna Breckenridga Castlemana (1841–1918) v Louisvillu v Kentuckyju leta 1913, ki so ga postavili s prispevki krajanov. Castleman je kontroverzna oseba, ki je svoj pogled na suženjstvo skozi čas menda spremenila in se pokesala, da ga je podpirala, vendar je bil kip leta 2020 vseeno odstranjen.³¹

Združeno kraljestvo je torej vztrajalo pri svojem »liberalnem« pristopu do odkrivanja spomenikov živečim ljudem in ni pretirano pomišljalo niti pri postavljanju spomenikov še aktivnim politikom. Liberalni premier William Ewart Gladstone (1809–1898) je že leta 1870 dobil spomenik v Liverpoolu, celopostavni bronasti spomenik pa leta 1882 pred cerkvijo v londonskem okraju Bow. Financiral ga je industrialec Theodore H. Bryant, zato je bil spomenik pogosto tarča delavskih napadov.³² Pojavili so se tudi spomeniki še živečim kolonialnim poveljnikom ozemelj britanskega imperija, recimo kip sira Georga Greya (1812–1898) v Cape Townu iz leta 1863. Spomeniki politikom so za Angleže postali eno od sredstev političnih bojov. V prostori mestne hiše v Manchestru so bili v drugi polovici 1870. let npr. odkriti celopostavni marmornati kipi britanskih liberalnih politikov Johna Brighta (1811–1889), Charlesa Pelhama Villiersa (1802–1898) in Gladstona. Kipi so bili seveda postavljeni na pobudo manchesterških liberalcev, ki so želeli dati mestni hiši izrazito liberalen pečat. Ohranjen je Brightov komentar na lasten spomenik. V dnevniku je zapisal, da so ga v dovoljenje za postavitev kipa prepričali drugi, vendar je to kasneje obžaloval: »*To jutro smo se odpravili do studia [avtorja vseh kipov] g. Theeda, da bi si ogledali Gladstonov kip. Tudi mojega, ki pa mi ni všeč, in si želim, tako kot sem si vedno želel, da ne bi bil prepričan v dovoljenje za njegovo izdelavo – ne zato, ker mi ne bi bilo všeč kot umetniško delo.*«³³ Villiersov kip je imel zanimivo usodo: prebivalci Wolverhaptona, Villiersovega volilnega okraja, so prosili kiparja, naj izdelava še eno bronasto kopijo in leta 1879 so kip odkrili v krajevnem parku. S tem

31 John B. Castleman Monument. https://en.wikipedia.org/wiki/John_B._Castleman_Monument (dostop: junij 2021).

32 William Gladstone's statue at Bow caught red-handed. <https://www.london-walking-tours.co.uk/secret-london/gladstone-statue-bow.htm> (dostop: junij 2021).

33 Walling, R. A. J., ur. *The Diaries of John Bright*. New York: William Morrow and Company, 1931, 405.

je Villiers postal eden izmed zelo redkih neplemiških Evropejcev, ki so za življenja dobili dva javna spomenika.³⁴

Množično odkrivanje spomenikov še živečim politikom je pojav, ki je bil v kontinentalni Evropi redek, pa tudi med samimi politiki je pogosto obstajala določena sramežljivost nad tovrstnimi častmi. Španski politik in podjetnik Álvaro de Figueroa, grof Romanonesa (1863–1950) je leta 1913 doživel postavitve lastnega doprsnega kipa v Guadalajari, ki so ga financirali lokalni učitelji, hvaležni za grofov boj za izboljšanje njihovega položaja. Grof pa geste ni cenil in španski tisk je zabeležil njegovo nejevoljno izjavo: »No, potem bom nekega jutra šel tja s svojimi stražarji in kip odstranil. Mislim, da podoba tako ali tako pripada meni, tako kot fotografija pripada fotografirani osebi.«³⁵ Spet drugi politiki se tovrstnih časti niso otepali. To velja za kontroverznega dunajskega župana dr. Karla Luegerja (1844–1910), ki mu je bil ob 60. rojstnem dnevu »podarjen« vodnjak svetega Karla Borromejskega, izdelan po načrtu Jožeta Plečnika (vodnjak je bil sicer dokončan leta 1909, pet let po Luegerjevem jubileju).

Spomenike za življenja so v 19. stoletju pričeli dobivati slavljene revolucionarji ter politiki, zaslužni za ustanovitev nacionalnih držav ali izboritev pravic za določeno nacionalno skupnost. Mednje nedvomno sodi vodja italijanskega *risorgimenta* Giuseppe Garibaldi (1807–1882), ki je prvi spomenik dobil v Luinu leta 1867, sledili pa so mu še mnogi drugi po vsej združeni Italiji. Spomenike, resda precej redkejša in manjša od Garibaldijevih, so si pred smrtjo prislužili tudi nekateri italijanski politiki, ki so sodelovali v političnem življenju novonastale države; mednje sodi dvakratni minister za notranje zadeve Giovanni Nicotera (1828–1894), ki je leta 1882 dobil doprsni kip v domačem kraju Sambiasi v Kalabriji.

Tudi v združeni Nemčiji se je tako rekoč vsak dan množilo število spomenikov kanclerju Ottu von Bismarcku (1815–1898). Prvi med njimi, 12 metrov visok obelisk, je bil na zasebno iniciativo postavljen v Gross-Peterwitzu leta

34 Wyke, Terry in Harry Cocks. *Public Sculpture of Greater Manchester*. Liverpool: Liverpool University Press, 2004, 35–37.

35 »La estatua de Romanones.« *Heraldo de Madrid*, 16. oktober 1913, 3.

1868, še pred nemško združitvijo, prvi figuralni kip pa mu je bil postavljen leta 1877 v Bad Kissingu. Sledila je poplava kipov in plošč po vsej novonastali državi. »Železni kancler« ni bil navdušen podpornik lastnih obeležij; med govorom v Reichstagu je pripomnil, da bi ga bilo zelo sram iti mimo lastnega kipa, obenem pa se mu je zdelo srhljivo stati ob fosilizirani različici samega sebe.³⁶ Spomenike so za življenja dobivali tudi drugi vojskovodje, zaslužni za nemško združitvev. Med njimi je prednjačil grof Helmuth von Moltke st. (1800–1891), ki je leta 1876 dobil prvi spomenik, postavljen v domačem kraju Parchim, leta 1888 pa je dočkal odkritje lastnega konjeniškega spomenika v Leipzigu.

Slika 2: Prvi Bismarckov celopostavni spomenik v zdravilišču Bad Kissingen
Vir: [https://de.wikipedia.org/wiki/Bismarck-Denkmal_\(Bad_Kissingen\)#/media/Datei:Bismarck-Denkmal_Bad_Kissingen_Nahaufnahme.jpg](https://de.wikipedia.org/wiki/Bismarck-Denkmal_(Bad_Kissingen)#/media/Datei:Bismarck-Denkmal_Bad_Kissingen_Nahaufnahme.jpg) (dostop: avgust 2021).

Spomeniki za življenja v 19. stoletju pa vseeno niso ostali omejeni samo na monarhe in (imperialne ter revolucionarne) vojskovodje. Obdobje je v Evropo prineslo vnovično razširitev kroga ljudi, ki so bili za življenja upravičeni do lastnega spomenika. V času nacionalističnih gibanj, vzpostavljanja nacionalnih identitet in iskanja dosežkov v znanosti in umetnosti, ki so legitimirali določeno skupnost kot razvito in zrelo, so svoje spomenike dobili tudi razni evropski umetniki. Slavljenje literatov, skladateljev, slikarjev idr. je bilo učinkovit prijem za krepitev nacionalne zavesti. Posebno mesto v zgodovini teh spomenikov pripada doprsnemu kipu klasičnega skladatelja Josepha

³⁶ Seele, Sieglinde. *Lexikon der Bismarck-Denkmler*. Petersberg: Michael Imhof, 2005.

Haydna (1732–1809), ki je bil že leta 1793 postavljen v njegovem domačem kraju Rohrau; dve leti kasneje ga je videl tudi upodobljenec.³⁷ Prva širše zasnovana akcija, povezana s spomenikom klasiku nemške književnosti Johannu Wolfgangu von Goetheju (1749–1832), je bila sicer neuspešna. V Goethejevem domačem Frankfurtu na Majni so meščani leta 1819 praznovali 70. rojstni dan (že takrat) slavnega rojaka in ob tej priložnosti ustanovili odbor za postavitev Goethejevega spomenika. Spomenik naj bi imel obliko klasicističnega okroglega templja, ki bi stal na otočku na Majni, v njem pa bi stalo Goethejevo doprsje. Slavljenec je idejo sprva podprl in tudi sam podal nekaj predlogov glede videza spomenika, toda kasneje se je od projekta distanciral, ker se mu je zdelo, da je pomen spomenika prerastel okvire Frankfurta in postal nacionalen, tega pa si ni želel. Na Goetheja je vplival tudi negativen javni odziv (odziv na nabiralno akcijo za financiranje spomenika je bil v Frankfurtu skoraj ničen in do 1825 se je nabralo samo toliko denarja, da je lahko odbor za ta denar Goetheju poslal nekaj zabojev dobrih vin) in pomisleki, da bi imel tak spomenik poganske, malikovalske poteze; projekt je okrcal tudi pesnik Heinrich Heine. Prav tako je Goethe opozoril, da še noben Nемеc ni bil deležen take časti in da izkazane časti presegajo dostojne meje. Predlagal je, naj se mu raje postavi doprsni kip v frankfurtski knjižnici. Javni spomenik v Frankfurtu mu je bil odkrit šele leta 1844.³⁸

Akcije za postavitev spomenikov živečim umetnikom, pričete v drugi polovici 19. stoletja, so bile uspešnejše. Morda edini spomenik živečemu umetniku, ki je bil v 19. stoletju postavljen v (še ne dokončno združeni) Italiji, je bil celopostavni spomenik skladatelja Gioacchina Rossinija (1792–1868) iz leta 1864, postavljen v njegovem domačem kraju Pesaro. Anekdota pravi, da so Rossinija obvestili o nabiralni akciji za njegov spomenik, v kateri se je zbral visok znesek. Skladatelj je odvrnil, da naj denar raje dajo njemu in da bo prišel sam stat na podstavek, če ga ljudje hočejo gleda-

37 Geiringer, Karl. *Joseph Haydn: A creative life in music*. Berkeley: University of California Press, 1983, 11.

38 Selbmann, Rolf. *Dichtendenkmäler in Deutschland: Literaturgeschichte in Erz und Stein*. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1988, 42–43, 72; Goethedenkmal (Frankfurt am Main). [https://de.wikipedia.org/wiki/Goethedenkmal_\(Frankfurt_am_Main\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Goethedenkmal_(Frankfurt_am_Main)) (dostop: junij 2021).

ti.³⁹ Celopostavna spomenika sta dobila tudi flamski književnik Hendrik Conscience (1812–1883) leta 1883 v Antwerpnu ter provansalski pesnik in nobelovec Frédéric Mistral (1830–1914) v Arlesu leta 1909. Celo slovenski časopis *Jutro* je nekoč omenil, da je Mistral po odkritju spomenika menda izgubil ogromno pristašev, ki naj bi mu očitali prevzetnost. »*Za odličnika je vedno nekoliko zarano, če že za živa sprejema časti, ki so mu namenjene po smrti*«, je zažugal časopis.⁴⁰ Da je zgodba s tem spomenikom, kjer so se križale lokalne, nacionalne in ideološke identitete, kompleksnejša, dokazuje podatek, da so ob ukazu vichyjske vlade iz leta 1941 o predelavi bronastih spomenikov za vojne namene proti uničenju Mistralovega kipa protestirali predvsem Pétainovi podporniki.⁴¹ Z zamikom so se spomeniki živečim umetnikom pojavili tudi v vzhodni Evropi; primer je romunski slikar Octav Băncilă (1872–1944), ki mu je bil leta 1930 postavljen doprnsni kip v Iaşiju.

Znanstveniki, izumitelji in tehniki so bili spomenikov za življenja deležni nekoliko redkeje kot umetniki. Znana izjema iz prve polovice 19. stoletja je marmornat celopostavni kip angleškega fizika in kemika Johna Daltona (1766–1844), ki je bil odkrit leta 1838 v mestni hiši v Manchestru s pomočjo prispevkov javnosti.⁴² Daltonov kip včasih netočno razglašajo za edini spomenik, ki je bil kadarkoli postavljen znanstveniku za življenja. Sem sodi vrsta doprnskih kipov zaslužnih nemških zdravnikov v parku berlinske bolnišnice Charité, ki so jim jih odkrivali ob rojstnih dnevih ali upokojitvi v času drugega nemškega cesarstva, vključno s prvim nobelovcem za medicino Wilhelmom Conradom Röntgenom (1845–1923). Zaradi prestižne lokacije omenimo še obod na Eifflovem stolpu, na katerem je izpisanih 72 imen znamenitih francoskih znanstvenikov, ki so delovali v stoletju med francosko revolucijo in odprtjem svetovne razstave v Parizu. Ob slavnostnem odprtju stolpa leta 1889 sta bila dva izmed znanstvenikov še živa. Prvi je bil fizik Hippolyte Fizeau (1819–1896), drugi pa kemik Michel-Eugène Chevreul (1786–1889), ki je v 103. letu starosti umrl devet dni po otvoritvi. Francoske meščanske in

39 »Vesele o slavnih ljudeh.« *Tovariš*, 24. oktober 1952, 857.

40 »Mussolinia.« *Jutro*, 4. maj 1924, 5.

41 Freeman, Kirilly. »Incident in Arles: Regionalism, Resistance and the Case of the Statue of Frédéric Mistral.« *Contemporary European History*, 16/1 (2007), 37–50.

42 Wyke, Cocks, *Public Sculpture of Greater Manchester*, 32.

republikanske vrednote sicer niso bile naklonjene odkrivanju spomenikov živim ljudem, vendar je bil v Parizu za časa *Belle Époque* postavljen vsaj en kiparski spomenik, povezan z zgodovino znanosti, ki te norme ni povsem upošteval. V 1890. letih je namreč Jean-Baptiste Jupille (1869–1923) poziral kitarju Émilu-Louisu Truffotu za svoj bronasti spomenik, na katerem je bil upodobljen kot deček v spopadu s psom, ki ga je ugriznil, zaradi česar je skoraj umrl. Jupille je bil med prvimi osebami, ki jih je Louis Pasteur cepil proti steklini, tako da je ugriz preživel in se kasneje zaposlil v Pasteurjevem

pariškem inštitutu. Jupillov spomenik (četudi njegovega imena ni bilo na podstavku) je bil na prelomu stoletja postavljen pred inštitut, tik pred prvo svetovno vojno pa se je »izvirni« Jupille ob njem fotografiral za časopise.⁴³ Omenimo še en neobičajen primer: če gre verjeti poročilu v slovenskem tisku, je carska Rusija s spomenikom počastila inženirja Aleksandra Jugoviča (1842–1925 ali 1928) v (danes kitajskem) Harbinu. Jugovič, po rodu menda Srb, je bil na začetku 20. stoletja odgovoren za gradnjo 2500 kilometrov dolge Kitajske vzhodne železnice, odseka Transibirske železnice.⁴⁴

Slika 3: Jean-Baptiste Jupille pred svojim spomenikom v Parizu

Vir: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jean-Baptiste_Jupille_1913.jpg (dostop: avgust 2021).

43 Michalski, Sergiusz. *Public Monuments: Art in Political Bondage 1870–1997*. London: Reaktion Books, 1998, 43–44.

44 »Graditelj prekosibirske železnice mrtev.« *Jutro*, 20. junij 1928, 6.

Zaslужnim izumiteljem so postavljali spomenike za življenja tudi v Severni Ameriki. V newyorškem Central parku je bil leta 1871 odkrit spomenik izumitelju elektromagnetne telegrafije ter Morsejeve abecede Samuelu Morsu (1791–1872), postavljen s pomočjo prispevkov telegrafistov. Četudi so nekateri časopisi poročali, da se je Morse odkritja osebno udeležil, je bil menda preveč skromen, da bi storil kaj takega, v javnosti pa se je pojavljalo mnenje, da bi bilo neokusno, če bi prišel.⁴⁵ Po odkritju so upravniki parka odločili, da se v njem ne sme postavljati novih spomenikov živečim osebam, temveč je moralo od njihove smrti miniti najmanj pet let. V kanadskem Brantfordu je bil sredi prve svetovne vojne, leta 1917, odkrit impozantni spomenik izumitelju telefona Alexandru Grahamu Bellu (1847–1922). Ker je bil spomenik hkrati posvečen izumitelju in izumu, je sicer skromni Bell, ki ni bil navdušen nad slavljenjem samega sebe, pristal na udeležbo pri svečanem odkritju.⁴⁶

Četudi so bili bistveno redkejši kot spomeniki živečim moškim, je bilo v desetletjih pred prvo svetovno vojno odkritih tudi nekaj spomenikov živečim ženskam. Že sredi 19. stoletja, leta 1852, je marmornat spomenik v Berlinu dobila francoska gledališka igralka Elisa Rachel (1821–1858) ob priložnosti njenega obiska in nastopa za visoke goste. Kip je bil postavljen na pobudo pruskega kralja Friderika Viljema IV. Nemčija je ostala zgled postavljanja obeležij živečim ženskam, saj je leta 1914 v Köthnu dobila tudi zaslužna pedagoginja Angelika Hartmann (1829–1917). Marmornat spomenik prikazuje sedečo slavljenko, ki jo obkrožajo otroci. Tudi v La Coruñi v Španiji je bil leta 1916 odkrit spomenik pisateljici realizma Emilii Pardo Bazán (1851–1921); načrtovano postavitev spomenika še živeči ženski je opazil in omenil tudi slovenski tisk.⁴⁷ Banketa po odkritju se je udeležila tudi Pardo Bazán in se zbranim zahvalila za počastitev.

Da so plemiči v 19. stoletju dokončno izgubili monopol nad postavljanjem spomenikov živim osebam, dokazuje tudi gradnja monumentalnih

⁴⁵ *Memorial of Samuel Finley Breese Morse, including Appropriate Ceremonies of Respect at the National Capitol, and Elsewhere*. Washington: Government Printing Office, 1875, 482–484.

⁴⁶ Bell Memorial. https://en.wikipedia.org/wiki/Bell_Memorial (dostop: junij 2021).

⁴⁷ »Za življenja so ji spomenik postavili.« *Slovenski narod*, 27. februar 1905, 3.

grobnic, ki so si jih po evropskih pokopališčih še pred smrtjo urejali premožni meščani. Občasno se je med te spomenike prebil kakšen pripadnik nižjih slojev. Omenimo primer nagrobnega spomenika Caterine Campodonico

(1804–1882) iz Genove, ki se je preživljala s prodajo lešnikov po mestnih ulicah. Zaslужek je spravljala, da bi lahko plačala lastni nagrobnik. Kipar Lorenzo Orenco je leta 1881 ustvaril njen minuciozno izklesan marmornat celopostavni kip, ki je bil še pred njeno smrtjo postavljen med druge razkošne nagrobnike na genovskem pokopališču Staglieno. Kip je v mestu menda izzval burne reakcije, mestna oblast in predstavniki Cerkve naj bi postavitev kipa kritizirali, češ da je odkrivanje spomenikov za življenja absurdno. Ne glede na to je kip postal eden izmed najbolj znanih in popularnih simbolov pokopališča.⁴⁸

Slika 4: Kip Caterine Campodonico na pokopališču Staglieno v Genovi
.Vir: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/50/Cimitero_staglieno_%283%29.jpg (dostop: avgust 2021).

Na prelomu stoletja so v več državah vzpon doživeli spomeniki živim osebam, ki so delovale v javno dobro (istočasno so bili spomeniki še živim posameznikom, ki so bili le podjetniki ali bogataši in ne tudi dobrotniki, v Evropi skoraj neobstoječi). V Veliki Britaniji so s spomenikom leta 1898 počastili sira Williama Graya (?–1898). Spomenik je bil financiran s sredstvi, ki so jih zbrali hvaležni prebivalci Hartlepoola. Gray je bil mestni župan in dobrotnik, ki je vodil tudi uspešno ladjedelniško družbo. Četudi je prosil, da ob odkritju ni prirejena javna slovesnost, se je na dogodku vseeno zbrala velika množica. Ker je bil dan vetroven, je pregrinjalo s spomenika odkril kar

⁴⁸ Statua di Caterina Campodonico. https://it.wikipedia.org/wiki/Statua_di_Caterina_Campodonico (dostop: julij 2021).

veter. Gray je umrl je slabega pol leta po odkritju spomenika.⁴⁹ Leto dni kasneje je bilo na pročelju stavbe na glavnem bruseljskem trgu Grand Place postavljeno secesijsko spominsko obeležje takratnemu županu Charlesu Bulsu (1837–1914), ki ga je zasnoval priznani arhitekt Victor Horta. Buls je namreč poskrbel za restavracijo historičnih pročelij na trgu, postavitev obeležja pa so financirali arhitekti, ki so sodelovali pri prenovi. Spomenik za življenja je leta 1906 dočakal tudi ustanovitelj novozelandskega Aucklanda, John Logan Campbell (1817–1912). Denar za obeležje, ki je bilo postavljeno na zemlji v Campbellovi lasti, so zbrali hvaležni meščani. Skoraj povsem slepi Campbell se je udeležil odkritja in zbrane nagovoril z ganljivim govorom.⁵⁰ V ZDA si je spomenik prislužil podjetnik in politik James S. T. Stranahan (1808–1898), ki je poskrbel za ureditev parka (Prospect Park) v newyorškem Brooklynu, zato so mu tam postavili celopostavni spomenik. Ideja za obeležje je padla med prijatelji na večerji v njegovo čast leta 1888, nato pa so Newyorčani prispevali vsoto, potrebno za izgradnjo. Spomenik je bil odkrit leta 1891. Na zadnji strani podstavka je bilo vklesano, da je bil spomenik odkrit še za časa upodobljenčevega življenja in da je bil osebno prisoten na dogodku,⁵¹ kar je podatek, ki ga le redko najdemo na tovrstnih spomenikih.

SPOMENIKI ZA ŽIVLJENJA MED OBEMA SVETOVNIMA VOJNAMA

Čas po prvi svetovni vojni je prinesel množično postavljanje spomenikov milijonom mrtvih vojakov. Četudi je Evropa prvič v zgodovini preusmerila fokus s spomenikov monarhom in vojskovodjem na spomenike vojakom, ki so trpeli in umirali na fronti, je bilo še vedno postavljenih nekaj spomenikov pomembnim generalom. Ponekod so spomenike bolj ali manj visoko pozicioniranim poveljnikom postavljali že med vojno, npr. nemškemu maršalu in bodočemu predsedniku Paulu von Hindenburgu (1847–1934). Spet drugi poveljniki so spomenike za življenja dobili v času miru. Maršal Ferdinand Foch (1851–1929), vrhovni poveljnik zavezniških sil na zahodni fronti spomladi

49 Sir William Gray page 2. <http://www.thisishartlepool.co.uk/history/williamgray2.asp> (dostop: julij 2021).

50 John Logan Campbell Monument. <https://www.heritage.org.nz/the-list/details/4478> (dostop: julij 2021).

51 Sprague, Elmer. *Brooklyn Public Monuments: Sculpture for Civic Memory and Urban Pride*. Indianapolis: Dog Ear Publishing, 2008, 91–92.

1918, je leta 1928 dobil konjeniški spomenik v francoskem kraju Cassel, kjer je bil njegov poveljniški center (leto po Fochevi smrti so kopijo istega kipa odkrili v Londonu). Britanci so konjeniški kip postavili feldmaršalu Douglasu Haigu (1861–1928), med drugim poveljniku bitke na Sommi, odkrit leta 1923 v njegovem domačem Edinburghu. Zgled takega spomenika je moč najti tudi v Beogradu, kjer je bil leta 1936 svečano odkrit doprsni kip francoskega maršala in poveljnika zavezniške vojske na solunski fronti Louisa Francheta d'Espèrey (1856–1942), ki se je odkritja osebno udeležil. Kip je evociral zmagovit zaključek prve svetovne vojne za Srbijo, ki je svoje ozemlje osvobodila zahvaljujoč francoski pomoči, tako da je spomenik podčrtaval pomembno politično in vojaško zavezništvo med Srbijo in Francijo. Kot govorec na otvoritveni svečanosti je nastopil tudi »globoko ganjen« d'Esperey in povedal: »Velika je čast videti svoj lastni kip že za svojega življenja. Zahvaljujem se vam za to čast, ki jo smatram za počastitev junaških vojakov, ki sem jih vodil do zmage.«⁵² Nekateri vojskovodje so se slavljenja branili, kar kaže še en primer iz Jugoslavije. General Stepa Stepanović (1856–1929), eden od vodij srbske vojske v prvi svetovni vojni, je pobesnel, ko je izvedel, da prebivalci Čačka, kjer je živel po vojni, zbirajo denar za njegov spomenik. Lokalno oblast je prepričal, naj denar raje porabi za novo šolo.⁵³

Čeprav je prva svetovna vojna razbila več evropskih imperijev, so se v povojni klimi, polni nezadovoljstva, hitro razvili novi avtoritarni in totalitarni režimi, katerih vodje se niso sramovali postavljati spomenikov samim sebi, s katerimi so krepili kult osebnosti. Duce italijanskega fašizma Benito Mussolini (1883–1945) ni nasprotoval svojemu slavljenju v obliki spomenikov, kot sta bronasti konjeniški kip nadnaravne velikosti, postavljen na stadionu v Bologni,⁵⁴ in dobrih 17 metrov visok obelisk iz kararskega marmorja z napisom *MUSSOLINI DVX*, postavljen leta 1932 pred rimskim športnim kompleksom, ki bi moral leta 1940 gostiti poletne olimpijske igre (obelisk stoji še danes). Mussolini je s svojimi kipi napolnil tudi italijanske kolonije v

52 »Odkritje spomenika maršalu d'Espereyu.« *Jutro*, 18. maj 1936, 1.

53 Neču spomenik, podignite školu!. <https://www.vesti-online.com/necu-spomenik-podignite-skolu-2/> (dostop: julij 2021).

54 Storchi, Simona. »Mussolini as monument: the equestrian statue of the Duce at the Littorale Stadium in Bologna.« V: *The cult of the Duce: Mussolini and the Italians*, ur. Stephen Gundle, Christopher Duggan in Giuliana Pieri, 193–208. Manchester: Manchester University Press, 2013.

Afriki; znana sta konjeniški spomenik v libijskem Tripoliju in skoraj pet metrov visoka glava, izklesana v kamen pri etiopski Adui. V nacistični Nemčiji niso odkrivali tako orjaških spomenikov Adolfu Hitlerju (1889–1945), vendar so s ploščami obeležili kraje, povezane z njegovim življenjem, postavljali pa so tudi spominske kamne s slavilnimi napisi in simboli ter sadili spominske hraste (*Hitler-Eiche*). Med najsvetejšimi lokacijami nacističnega kulta je bila s spominsko ploščo obeležena zaporna celica, imenovana *Hitlerzelle*, v bavarskem naselju Landsberg am Lech, v kateri je Hitler napisal *Moj boj*.⁵⁵

Slavljenju avtoritarnih voditeljev s spomeniki se niso odpovedali niti v drugih evropskih državah. Poljska je slavila svojega *de facto* voditelja Józefa Piłsudskega (1867–1935) tako z manjšimi obeležji in spominskimi ploščami na lokacijah, kjer je deloval v preteklosti, kot tudi s konjeniški spomeniki, od katerih je bil tisti v kraju Komorowo iz leta 1932 morda največji. V Španiji so se po prevratu andaluzijskega aristokrata Miguela Prima de Rivere (1870–1930) in vzpostavitvi šestletne diktature prav tako postavljali njegovi spomeniki, vključno s konjeniški; odkritje tistega v Jerezu de la Frontera leta 1929 je obiskal tudi upodobljenec.⁵⁶ Po tem, ko so v španski državljanski vojni zmagali podporniki generala Francisca Franca (1892–1975), so se po Španiji razširili številni spomeniki v njegovo čast, ki so jih postavljali vse do diktatorjeve smrti. Do danes so vsi odstranjeni z javnih prostorov.

V novonastali Sovjetski zvezi se je prav tako hitro razširil kult novega voditelja, Vladimirja Iljiča Uljanova – Lenina (1870–1924). Četudi Lenin ni bil naklonjen slavljenju samega sebe, pa pogosto citiran podatek, da je bil njegov prvi spomenik odkrit v Noginsku en dan po njegovi smrti, ne drži. V resnici so se Leninovi spomeniki, četudi skromnih dimenzij in izdelani v neobstoje materialih, pojavili že leto dni po oktobrski revoluciji, novembra 1918. Takrat je bil odkrit njegov doprski kip v naselju Korotojak, v časopisu pa je bilo omenjeno tudi doprsje, postavljeno v inštitutu Smolni. Pred Leninovo smrtjo je bilo tako po državi postavljenih najmanj 15 njegovih obeležij, med katerimi je bilo tudi granitno obeležje, postavljeno na moskovski ulici, kjer

⁵⁵ Hitlerzelle. <https://de.wikipedia.org/wiki/Hitlerzelle> (dostop: julij 2021).

⁵⁶ Monument to Primo de Rivera (Jerez). [https://en.wikipedia.org/wiki/Monument_to_Primo_de_Rivera_\(Jerez\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Monument_to_Primo_de_Rivera_(Jerez)) (dostop: julij 2021).

je bil izvršen poskus atentata nanj. Na spomeniku je bil napis: *»Naj zatirani celega sveta vedo, da je na tem mestu metek kapitalistične protirevolucije skušal prekiniti življenje in delo vodje svetovnega proletariata, Vladimira Iljiča Lenina.«*⁵⁷ Trend se je nadaljeval pod vodstvom Josifa Visarionoviča Džugašvilija – Stalina (1878–1953), ki je prvi spomenik dobil ob praznovanju 50. rojstnega dne; takrat so mu, kot enega prvih znakov porajajočega se kulta osebnosti, odkrili doprsje v Leningradu (Sankt Peterburgu). Odkrivanje spomenikov se je pospešilo sredi 30. let, ko skoraj ni bilo sovjetskega mesta, ki takega spomenika ni imelo.⁵⁸

Četudi je bil Stalin pri številu spomenikov v orjaški prednosti pred ostalimi državljani, vseeno ni imel ekskluzivne pravice do spomenikov za časa življenja. V 30. letih je bil npr. v Vorošilovgradu (Lugansku), poimenovanem po maršalu Klimentu Vorošilovu (1881–1969), odkrit njegov spomenik. Kot presenetljivo posebnost naj navedemo še metropolita ukrajinske pravoslavne cerkve Andreja Šeptičkega (1865–1944), ki je za življenje v sovjetskem Lvovu dobil kar dva spomenika. Prvi je bil postavljen v kapeli na dvorišču semenišča leta 1932, a ga je Rdeča armada čez sedem let razbila. Drugi je bil postavljen 1935 na dvorišču muzeja in čeprav je oblast pritiskala, da se kip umakne, ga je muzejski ravnatelj uspešno branil več let. Kip je preživel drugo svetovno vojno, a leta 1947 je bil vendarle uničen.⁵⁹

Na odkrivanje spomenikov še živčim vodjem obenem niso bile imune niti redke evropske države, ki so v letih pred drugo svetovno vojno ostale demokratične. Primer iz Velike Britanije je bil sicer nič kaj prikrito uprt proti Irski: ker so Irci po razglasitvi samostojnosti demolirali britanske spomenike, so v Stormontu na Severnem Irskem Britanci leta 1932 bučno odkrili kip lorda Edwarda Carsona (1854–1935), irskega unionističnega politika, ki je promoviral zvezo z Veliko Britanijo. Na celinski Evropi so še vedno postavljali spomenike monarhom, med katerimi je posebej impozanten konjeniški spomenik belgijskega kralja Alberta I. (1875–1934) v Antwerpnu iz leta 1930.

57 Первые памятники Ленину. <http://lenin.tilda.ws/pervye-pamyatniki-leninu> (dostop: julij 2021).

58 Памятники Сталину. https://ru.wikipedia.org/wiki/Памятники_Сталину (dostop: julij 2021).

59 Мельник І., Масик Р. *Памятники та меморіальні таблиці міста Львова*. Львів: Априорі, 2012, 216, 229.

Zanimiv je primer Tomáša Garrigua Masaryka (1850–1937), prvega češkoslovaškega predsednika, ki je bil skozi celotno obdobje predsednikovanja deležen počastitev v obliki odkrivanja desetih spomenikov, od spominskih plošč in reliefov do celopostavnih kipov nadnaravne velikosti.⁶⁰ Masaryka sicer ne gre obtoževati prevelike samoljubnosti; zdi se, da je izkaze časti, ki so prišli od ljudstva, pač sprejel, ni pa jih umetno potenciral. Kot je povedal:

V vsem, kar sem počel, sem moral razsojati, kak prejudicium ali običaj se s tem ustvarja; in bili so to često trdi orehi. Morala se je zavestno tvoriti tradicija. Imate na primer neizogibni ceremoniel: gledal sem, da bi se tudi v njem izražala demokratičnost, kakršna odgovarja dobi in značaju našega naroda. Želel bi si, da bi si naši ljudje bolje nego doslej predočevali nujnost simbola; ne samo versko življenje, tudi politično življenje se čutno in idejno izraža s simboli. Živel sem doslej čim največ privatno, ali zdaj sem se moral pomiriti s stražami tam doli, s paradami, recepcijami in vso to reprezentanco; kaj početi, si pravim včasih, to spada k rokodelstvu.⁶¹

Masarykov naslednik, Edvard Beneš (1884–1948), je za življenje prav tako dobil več spomenikov, pri čemer pa je bil na njih pogosto upodobljen v družbi svojega predhodnika.

Po drugi strani so ZDA dosledno ostajale na distanci do odkrivanja spomenikov svojim predsednikom za časa življenja. Vsak še tako benigni predlog, da bi aktualnemu predsedniku postavili obeležje, je bil zavrnjen. V času predsednikovanja Franklina Delana Roosevelta se je zgodilo, da je predsednik razmišljal o izgradnji javne predsedniške knjižnice, v kateri bi bili spravljene vsi njegovi dokumenti, knjige in drugi osebni predmeti. Tudi tak predlog, ki bi moral biti sprejet v obliki posebnega zakona, je bil sprejet z neodobranjem. Republikanski kongresnik Hamilton Fish III, Rooseveltov zvesti kritik, je zatrdil, da pred kongres ne sme priti noben zakon, ki bi pod-

⁶⁰ T. G. Masaryk: mapa. <http://tg-masaryk.cz/mapa/> (dostop: julij 2021).

⁶¹ Čapek, Karel. Pogovori s T. G. Masarykom. Ljubljana: Tiskarna Merkur d. d., s.d., 176.

piral postavitev spomenika še živečemu človeku, češ da je to »povsem neameriško« in »povsem nedemokratično«. ⁶²

Postavljanje spomenikov živečim umetnikom in znanstvenikom med obema vojnoma ni dosegalo dimenzij iz časa pred prvo svetovno vojno. Malo je sicer znano, da so očetu psihoanalize Sigmundu Freudu (1856–1939) že leta 1931 odkrili spominsko ploščo na rojstni hiši v Příboru na današnjem Češkem. Dogodka, ki je bil najavljen tudi v slovenskem časopisju, so se med drugim udeležili poročevalci *New York Timesa*. ⁶³

SPOMENIKI ZA ŽIVLJENJA DO KONCA HLADNE VOJNE

Čas po drugi svetovni vojni je postopno prinesel dodatno liberalizacijo kriterijev pri postavljanju spomenikov živečim osebam. Do danes so pravzaprav padle še zadnje omejitve, ki so obstajale pred sredino 20. stoletja: če posameznik velja za zaslužnega na kateremkoli področju človekovih dejavnosti in hkrati na njegovem imenu ni (prevelikih) moralnih madežev, ima vedno nekaj možnosti, da dočaka svoj lasten spomenik.

Seveda konec druge svetovne vojne ni prinesel nenadnega konca tradicionalnih spomenikov. Spomeniki živečim kraljem in kraljicam se še vedno postavljajo, čeprav običajno ne dosegajo kolosalnih dimenzij svojih imperialnih predhodnikov. Po letu 1945 je porast doživelo odkrivanje spomenikov kraljev, ki so svoje podanike bolj ali manj junaško vodili skozi drugo svetovno vojno. V Belgiji so odkrivali spomenike kralja Leopolda III. (1901–1983), na Danskem pa je zraslo več konjeniških kipov kralja Kristijana X. (1888–1955), ki je bil znan po tem, da se je med nemško okupacijo vsak dan na konju sprehodil po ulicah Kopenhagna.

V vzhodni polovici kontinenta, ki je postal socialističen, se je marsikje uveljavilo odkrivanje spomenikov vodjem, okoli katerih se je spletal kult osebnosti. Za Stalina je bilo desetletje po drugi svetovni vojni čas najinten-

⁶² FDR's Commitment to the Hudson Valley. <https://fdr.blogs.archives.gov/2017/06/29/fdrs-commitment-to-the-hudson-valley/> (dostop: julij 2021).

⁶³ »Spominska plošča prof. Freudu.« *Jutro*, 18. september 1931, 6.

zivnejšega odkrivanja spomenikov, ki so krepili njegovo podobo zmagovitega *generalisimusa*. Poleg Sovjetske zveze so mu spomenike odkrivali tudi v vseh satelitskih državah, leta 1949 pa je spominsko ploščo dobil tudi na dunajski stavbi, v kateri je nekoč živel (plošča je *in situ* ohranjena do danes, le da ji je dodana tablica s pojasnilom o žrtvah stalinizma). Spomenike za življenja so dobili tudi nekateri Stalinovi nasledniki, med njimi Leonid Brežnjev (1906–1982), ki je bronasti doprski kip dobil v domačem kraju Kamenskoje.

Doprsta Brežnjeva ne gre razumeti preprosto kot izraz samoljubnega vodje, ki si je dal postaviti spomenik. Sovjetska zveza je bila nemara prva država, ki je postavljanje spomenikov za življenja uzakonila. Odlok iz leta 1949 je namreč določal, da se dvakratnim prejemnikom reda junaka socialističnega dela v domačem kraju postavi bronasti doprski kip. Odločba je bila leta 1973 dopolnjena s sklepom, da se lahko taki kipi postavljajo tudi enkratnemu junaku socialističnega dela, ki je hkrati heroj Sovjetske zveze. Na ta način so po vsej državi rasli doprski kipi bolj ali manj zaslužnih posameznikov. V seznam oseb, ki so si za življenja prislužile spomenik, je tako treba šteti pisan nabor ljudi, kot so kozmonavt Leonid Denisovič Kizim (1941–2010), kozmonavtka Valentina Vladimirovna Tereškova (1937), fizik in nobelovec Peter Leonidovič Kapica (1894–1984), strokovnjak za metalurgijo Boris Jevgenjevič Paton (1918–2020), izumitelj istoimenske avtomatske puške Mihail Timofejevič Kalašnikov (1919–2013), vojskovodja in maršal Semjon Mihajlovič Budjoni (1883–1973), vojni letalec Vitalij Ivanovič Popkov (1922–2010) in glavni projektant gradnje motorjev v tovarni traktorjev v Čeljabinsku Ivan Jakovljevič Trašutin (1906–1986). Z letom 1988 pa se je odkrivanje spomenikov sovjetskim herojem za življenja končalo, saj je nova (in zadnja) odredba določala, da je treba s tem počakati do časa po nagrajenčevi smrti.⁶⁴ Drugi državljani so bili s spomenikom za življenja počaščeni le izjemoma in v posebnih okoliščinah. Prvi kozmonavt Jurij Gagarin (1934–1968) je že dva dni po svojem znamenitem poletu leta 1961 v Simferopolu dobil mavčni doprski kip, ki ga je po časopisnih fotografijah

⁶⁴ Герой Социалистического Труда. https://ru.wikipedia.org/wiki/Герой_Социалистического_Труда (dostop: julij 2021).

bliskovito izdelal lokalni kipar in ga čez noč začasno postavil na eno izmed mestnih ulic.⁶⁵

Druge države vzhodnega bloka so spomenike živečim ljudem namejnale predvsem voditeljem, ostali primeri so bili redki. V Jugoslaviji je po informbirojevskem sporu prišlo do krepitev kulta Josipa Broza – Tita (1892–1980), tako da je bil že leta 1948 ob maršalovi rojstni hiši v Kumrovcu postavljen celopostavni bronasti spomenik. Med proslavljanjem 20. obletnice začetka upora leta 1961 je bil v (Titovem) Užicu postavljen še en nadnaravno velik predsednikov kip. Po drugi strani je bil njegov bolgarski kolega Todor Živkov (1911–1998) do slavljenja samega sebe bolj na distanci. Ko so mu v domačem mestu postavili spomenik, se je rojakom zahvalil za gesto, nato pa je dal spomenik odstraniti.⁶⁶

SPOMENIKI ZA ŽIVLJENJA V NAJNOVEJŠI DOBI

V zahodnem bloku so spomeniki živim osebam deloma nadaljevali ustaljene tradicije, deloma pa so z njimi prekinjali. Tradicijo so nedvomno predstavljali spomeniki britanski kraljici Elizabeti II. (1926), ki jih množično postavljajo v Združenem kraljestvu in državah Commonwealtha, nekaj jih je tudi konjenskih (prvi je bil leta 1992 postavljen v Ottawi). Število spomenikov, ki jih je za življenja dobil njen soprog, princ Filip (1921–2021), je zanemarljivo; med pomembnejše sodi celopostavni kip iz leta 2012, ki je bil skupaj s kraljičinim kipom nameščen na pročelje canterburyjske katedrale. Ker so zakoni o *lèse-majesté* v 20. stoletju že izgubili svojo moč, je lahko leta 1995 nastala tudi skulptura *Liz in Phil ob jezeru*, postavljena v Canberri, ki je prikazovala goli kraljevski par, sedeč na klopci. Vseeno je bila plastika dovolj kontroverzna, da je v časopisju dvignila veliko prahu in da je bila večkrat vandalizirana, dokler je niso odstranili z javnega mesta.⁶⁷

65 Как в Симферополе появился первый памятник Гагарину, а потом исчез. <https://crimea.ria.ru/society/20210412/1119460417/Kak-v-Simferopole-poyavilsya-pervyy-pamyatnik-Gagarinu-a-potom-ischez.html> (dostop: julij 2021).

66 Todor Zhivkov. https://en.wikipedia.org/wiki/Todor_Zhivkov (dostop: julij 2021).

67 The most controversial sculpture in Australia. <https://uh.edu/~cfreelan/pics/sculptre.html> (dostop: avgust 2021).

Četudi kraljica uživa spoštovanje, je bil njen spomenik v Winnipegu julija 2021 porušen po razkritjih množičnih grobišč ob kanadskih šolah, v katerih so prisilno asimilirali otroke domorodcev.

Značilnost druge polovice 20. stoletja, ki traja vse do danes, so spomeniki verskim voditeljem. Poljska že od 80. let brez predaha odkriva nove in nove spomenike papežu Janezu Pavlu II. (1920–2005), pa tudi Nemčija je postavila več spomenikov njegovemu nasledniku, rojaku Benediktu XVI. (1927). Prve spomenike že dobiva tudi papež Frančišek (1936), med drugim si je prislužil doprsje v Tirani in gargojlo na katedrali v Kölnu. Pojav je mogoče zaslediti tudi na pravoslavnem vzhodu, kjer si je več spomenikov prislužil, denimo, moskovski patriarh Kiril (1946). Do nenavadnega dogodka je prišlo na Poljskem. Prelat Henryk Jankowski (1936–2010), znan kot kaplan *Solidarnosti*, a tudi razvpit zaradi antisemitskih izjav, je po upokojitvi v cerkvi v Gdansku, kjer je služboval, postavil svoj doprsni kip in povedal, da se mu s potezo ne zdi nič narobe. Tudi za tradicionalno katoliške Poljake je bila poteza neokusna, saj so v spletni anketi ocenili, da je duhovnik očitno narcisoiden in da je izgubil stik z realnostjo.⁶⁸ Ugled Jankowskega je dokončno strmoglavil, ko so se pojavile obtožbe o pedofilstvu. Leta 2019 je skupina protestnikov zrušila njegov celopostavni kip, ki je bil že po njegovi smrti postavljen na trgu v Gdansku.

Tako kot v preteklih stoletjih so še vedno prisotni tudi spomeniki živečim politikom. Do premika je prišlo v ZDA, kjer so konec 20. stoletja opustili politiko *post mortem* spomenikov predsednikom. Leta 1994 je bil v Atlanti postavljen spomenik Jimmyju Carterju (1924), George H. W. Bush (1924–2018) in njegov sin George W. Bush (1946) pa sta 2013 dobila skupen spomenik v Dallasu. Zaradi ameriške podpore Albancem v bojih proti Srbom v 90. letih si je več ameriških politikov prislužilo spomenike v Albaniji in na Kosovu. Ker je George W. Bush leta 2007 obiskal albansko mesto Fushë-Krujë, mu je bil tam dve leti pozneje postavljen še en celopostavni kip. Tri metre visok kip Billa Clintona (1946) je bil leta 2009 odkrit na istoimenskem bulvarju v Prištini, na prireditvi pa je nastopil tudi slavljeneec. Sedem let kasneje je

68 Prelat Jankowski postavil sobie pomnik. <https://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Pralat-Jankowski-postawil-sobie-pomnik-n35089.html> (dostop: avgust 2021).

bil v albanskem obmorskem mestu Sarandë odkrit doprski kip njegove soproge Hillary (1947). (Clinton si je še en spomenik prislužil v irskem kraju Ballybunion, ker je nekoč v naselje prišel – igrat golf.)

Pri Baracku Obami (1961) je padla tudi norma, da se spomenikov ameriškim predsednikom ne postavlja v času njihovega mandata. Portoriko je že leta 2012 namreč odkril njegov bronast kip, še več pa jih je sledilo po zaključku mandata, pri čemer je na nekaterih upodobljen skupaj z ženo Michelle (1964). Vrsta plošč obeležuje kraje, ki jih je Obama obiskal, med katerimi je posebej znana plošča v Chicagu z napisom »*Ne tem mestu je predsednik Barack Obama prvič poljubil Michelle Obama.*« Veliko medijske pozornosti je pritegnila šaljiva improvizirana ploščica na stranišču švedske univerze z napisom »*Ameriški predsednik Barack Obama je sedel tukaj 4. septembra 2013*«. Donald Trump spomenikov trenutno nima – če odštejemo spomenikom in spominskim ploščam podobne instalacije, s katerimi se njegovi nasprotniki norčujejo iz njegovih izjav in dejanj.

Tudi v ZDA odkrivanje spomenikov še živečim politikom povzroča razprtije. Leta 2012 so v missourijskem kapitolu npr. postavili doprsje republikanskega radijskega voditelja Rusa Limbaugha (1951–2021), kar je zaradi kontroverznih stališč ter izjav upodobljenca povzročilo burno javno razpravo, vključno s peticijo, ki je zahtevala odstranitev kipa. Vodstvo zvezne države je moralo nad kip namestiti varnostno kamero, da bi preprečili konstantno možnost vandalskega napada.⁶⁹

V Veliki Britaniji so postavitve spomenikov še živečim politikom prav tako pospremljene z javnimi razpravami o primernosti take počastitve. Ena izmed najbolj burnih se je zgodila leta 2007 ob odkritju spomenika prve britanske premierke Margaret Thatcher (1925–2013) v avli westminstrske palače (sedeža parlamenta) v Londonu. Parlamentarna pravila so do leta 2002 prepovedovala odkrivanje spomenikov kateremukoli še živečemu članu, vendar so bila takrat spremenjena, tako da je lahko pod posebnimi pogoji prišlo tudi do odkrivanja spomenikov še živečim (nekdanjim) par-

⁶⁹ Limbaugh bust gets 24-hour security. <https://www.politico.com/story/2012/05/limbaugh-bust-gets-24-hour-security-076737> (dostop: avgust 2021).

lamentarcem. Po spremembi pravil so v avli parlamenta odkrili kipa lorda Jamesa Callaghana (1912–2005) in sira Edwarda Heatha (1916–2005), ki jima je, kljub protestom laburistov, sledila Thatcher. Na odkritju svojega bronastega kipa je »železna lady« povedala: *»Mogoče bi imela raje železo, a tudi bron bo v redu. Ne bo zarjavel. In upam, da bo tokrat glava ostala na mestu.«*⁷⁰ Šlo je za referenco na njen prejšnji marmornat kip, ki so ga nameravali postaviti v parlamentu, vendar so pravila to takrat prepovedovala. Kip je bil zato na ogled v londonskem Guildhallu, dokler ga ni julija 2002 neki gledališki režiser obglavil s kovinsko palico. Ob aretaciji se je storilec pošalil: *»Mislim, da takole izgleda bolje.«* Odslužil je tri mesece v zaporu.⁷¹

Slika 5: Margaret Thatcher ob svojem kipu v stavbi parlamenta v Londonu
Vir: <https://www.nysun.com/pics/2369.jpg> (dostop: avgust 2021).

Nedaleč proč od premierkinega kipa v parlamentu, na trgu pred palačo, je bil istega leta odkrit kip borca proti apartheidu in južnoafriškega predsednika Nelsona Mandele (1918–2013). Mandela je postavitvev predhodno odobril in se z ženo udeležil odkritja. V nagovoru je povedal, da so bile s postavitvijo spomenika temnopoltemu človeku na trgu pred parlamentom

⁷⁰ Statue of Margaret Thatcher (Palace of Westminster). [https://en.wikipedia.org/wiki/Statue_of_Margaret_Thatcher_\(Palace_of_Westminster\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Statue_of_Margaret_Thatcher_(Palace_of_Westminster)) (dostop: avgust 2021).

⁷¹ Statue of Margaret Thatcher (London Guildhall). [https://en.wikipedia.org/wiki/Statue_of_Margaret_Thatcher_\(London_Guildhall\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Statue_of_Margaret_Thatcher_(London_Guildhall)) (dostop: avgust 2021).

izpolnjene njegove sanje, obenem pa je dodal, da je lahko o taki počastitvi lahko le sanjal. Poudaril je, da bi spomenik, četudi je posvečen eni osebi, moral simbolizirati vse ljudi, ki so se uprli represiji, še zlasti apartheidu.⁷² Nekaj mesecev pred Mandelovo smrtjo so mu spomenik postavili tudi v Washingtonu.

Temperamentni škotski neoklasicistični kipar Alexander Stoddart je obsodil tako Thatcher kot Mandelo:

Zato nikoli ne delamo kipov živih ljudi. Ker bi nastala anomalija: tvoj subjekt bi tekal naokoli, se ukvarjal s svojimi zadevami, mahal taksiju ali pel karaoke, po drugi strani pa bi tam stal kip in ne bi delal ničesar. Morali bi počakati trideset let po smrti in imeti moratorij, da se preveri, če še vedno obstaja pobuda za spomenik tej osebi. Poleg tega ljudje, ki poskušajo postaviti kipe živih ljudi, to počnejo, ker ne zaupajo zanamcem, da bodo postavili njihov kip, zato skušajo zaobiti to preizkušnjo zanamcev. Prav tako je vulgarno videti lasten kip. Gospa Thatcher in Nelson Mandela sta se sovražila, toda oba sta zagrešila enak osnovni zločin. Ne samo da so jima obema odkrili spomenik za življenja, temveč sta tudi sama odkrila presneti zadevi.⁷³

Vodja Sovjetske zveze ob njenem razpadu, Mihail Gorbačov (1931), je na področju današnje Rusije dobil le malo spomenikov; eden med njimi je postavljen v aleji ruskih voditeljev v Moskvi iz 2017, kjer so z doprskimi spomeniki slavljeni vsi vodje od Rjurika do Borisa Jelcina. Precej več spomenikov so Gorbačovu odkrili v Nemčiji, da bi počastili njegove zasluge pri združitvi države. Eden med njimi je del leta 2010 odkritega spomenika *Očetje enotnosti* v Berlinu. Doprsni kipi so bili odkriti trojici, ki velja za očete nemške združitve: Gorbačovu, Georgu H. W. Bushu in Helmutu Kohlu (1930–2017).

72 Britain honours Mandela with statue. <https://www.aljazeera.com/news/2007/8/29/britain-honours-mandela-with-statue> (dostop: avgust 2021).

73 Her Majesty's Sculptor Alexander Stoddart On Art, Michelangelo, And Instagram. <https://thefederalist.com/2019/01/31/majestys-sculptor-alexander-stoddart-art-michaelangelo-instagram/> (dostop: avgust 2021).

V najnovejši ruski zgodovini je že mogoče opaziti prve poskuse odkrivanja spomenikov Vladimirju Putinu (1952). Status prvega tovrstnega spomenika najverjetneje pripada doprsnemu kipu, izdelanemu iz sintetike s patino bronastega videza, postavljenemu leta 2015 v predmestju Sankt Peterburga. Po pojasnilu pobudnikov za spomenik je predsednik upodobljen kot rimski cesar, ker je Rusiji priboril Krim.⁷⁴ Zurab Cereteli, nekakšen dvorni kipar Putinovega režima, je izdelal tudi Putinovo nadnaravno figuro, kjer je upodobljen kot karateist. Trenutno skulptura še ni postavljena kot javni spomenik. Leta 2016 je Cereteli izdelal tudi tri metre visok kip skrajnega nacionalističnega politika Vladimirja Žirinovskega (1946), postavljen za njegov 70. rojstni dan v Moskvi. Ne preseneča, da so se v Ukrajini na tovrstne spomenike odzivali s svojimi različicami nacionalističnih obeležij. Ukrajinski nacionalisti so npr. odkrili trimetrski spomenik vojaku in sovjetskemu političnemu zaporniku Miroslavu Simčiču (1923) v kraju Kolomija, ki pa ga Rusi dolžijo vojnih zločinov v času druge svetovne vojne.

Kot posebnost omenimo še spomenik nekdanje francoske prve dame in modela Carle Bruni Sarkozy (1967), postavljen leta 2012 v pariškem predmestju Nogent-sur-Marne. Nasprotniki so celoten projekt razglasili za grotesknega, vsekakor pa ni pomagalo, da je upodobljenka oblečena v tradicionalno delavsko opravo, ki naj bi predstavljala poskus simpatiziranja elite z nepriviligiranimi množicami. Ker je Nicolas Sarkozy pred postavitvijo kipa izgubil volitve in je bil par deležen preiskav zaradi korupcije, je bil spomenik Carle Bruni verjetno eden najbolj osovražanih spomenikov živeči osebi moderne dobe.⁷⁵

Spomeniki živečim umetnikom so izgubili nekdanjo narodotvorno funkcijo in niso več pogosti, vendar se še vedno postavljajo. Znameniti avstrijski dirigent Herbert von Karajan (1908–1989) je svoj bronasti doprski kip dobil leta 1983 v foyerju berlinskega gledališča. V srbskem Valjevu je bil leta 1990 odkrit spomenik znani srbski pesnici Desanki Maksimović (1898–1993), ki je

⁷⁴ Путь к Путину: прижизненный памятник президенту открыли в Ленобласти. <https://topspb.tv/news/2015/05/18/put-k-putinu-prizhiznennyij-pamyatnik-prezidentu-otkryili-v-lenoblasti/> (dostop: avgust 2021).

⁷⁵ Carla Bruni statue – a tale of modern France. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/aug/06/carla-bruni-sarkozy-statue> (dostop: avgust 2021).

nad obeležjem najprej negodovala, nato pa je gesto sprejela, ko so ji zatr-dili, da gre za spomenik njeni poeziji, ki vključuje njeno podobo. Valižanski pisec trilerjev in zgodovinskih romanov Ken Follett (1949) je dobil celopos-tavni spomenik v baskovskem mestu Vitoria-Gasteiz zahvaljujoč vključitvi zgodovine mestne katedrale v enega od romanov. V ukrajinski Odesi je bil leta 1998 postavljen kip priljubljenega ruskega satiričnega pisatelja Mihaila Žvaneckega (1934–2020), Nizozemci pa so v Rotterdamu leta 2002 odkrili spomenik striparju Martenu Toonderju (1912–2005), postavljen ob njego-vem 90. rojstnem dnevu. Redkejša, toda vseeno obstoječa so spominska obeležja znanstvenikom; nevrolog in psihiater Viktor E. Frankl (1905–1997) je ploščo na rojstni hiši na Dunaju dočakal leta 1988.

Umetnike in znanstvenike so po številu spomenikov za življenja v 21. stoletju povsem presegli igralci. Čas, ki kot globalne ikone slavi igralce, je seveda postregel tudi s skoraj neštevnimi primeri njihovih spomenikov. Omenimo samo Arnolda Schwarzeneggerja (1947), ki ima spomenika v domačem Thalu v Avstriji in v Columbusu v Ohio, in Johnnyja Deppa (1963), ki mu je kip leta 2010 postavil režiser Emir Kusturica v svojem mondenem počitniškem naselju Drvengrad v Srbiji. Leta 2017 je bil v francoskem Saint-Tropezu odkrit tudi 2,5 metra visok bronast spomenik gole Brigitte Bardot (1934), režiser in igralec Woody Allen (1935) pa je dobil že dva spomenika. Prvi je bil odkrit v španskem Oviedu leta 2005 v zahvalo za Allenove hvale lepoti mesta, drugi – bronasta dlan, ki drži Allenova očala – pa je v ruskem Kaliningradu, saj je režiserjev izvorni priimek Königsberg. Spomenike igral-cem, ki so znani predvsem v domačih državah, so množično odkrivali po večini zahodnoevropskih držav, pa tudi Rusija ne zaostaja za tem feno-menom. Ruski igralec Viktor Suhorukov (1951) je svoj kip, sedeč na klopi v Moskvi, dobil leta 2016 v Moskvi. Postavitev lastnega spomenika je sprejel z ironijo. Pojasnil je, da je bil spomenik postavljen na pobudo lokalnega poslovneža, ki je igralca prepričal v dovoljenje, češ da je za someščane heroj. Prišel je tudi na odkritje. Le izjemoma igralci dobijo spomenike za dosežke izven igralskih voda. Četudi je bila Irene Dunne (1898–1990) npr. znana predvsem kot hollywoodska igralka, je svoj doprski kip leta 1985 dobila pred bolnišnico v kalifornijski Santa Monici, kjer je dobrodelno delo-vala vrsto let.

Slika 6: Woody Allen ob svojem spomeniku v Oviedu

Vir: https://www.fluido.es/google/google_maps_print/cronologia-oviedo-en.html (dostop: avgust 2021).

Poseben tip spomenikov živečim umetnikom so spomeniki, pri katerih je upodobljen priljubljen lik iz filma ali nadaljevanke, vendar je pri takem spomeniku neogibno upodobljen tudi sam igralec. Na tak »prikrit« način so spomenike, zlasti v ZDA, med drugim dobili Mary Tyler Moore (1936–2017), Henry Winkler (1945), Andy Griffith (1926–2012) in bodoči režiser Ron Howard (1954). Morda najslavnejši je kip Sylvestra Stallona (1946) v vlogi Rockyja, saj je njegov bronast kip še danes razstavljen ob znamenitem stopnišču v Philadelphii, ki se pojavi v filmu. Različico tega kipa so leta 2007 postavili v manjšem srbskem kraju Žitište, s čimer so pritegnili veliko medijske pozornosti in radovednih turistov. Med bolj razvpitimi je kamnita skulptura Mela Gibsona (1956) v vlogi sira Williama Wallacea iz filma *Braveheart*, ki je bil leta 1997 postavljen v spominskem centru tega škotskega junaka nad Stirlingom. Kip je kmalu dobil naziv najbolj osovražene skulpture na Škotskem in bil neprestano vandaliziran, dokler ni bil leta 2008 odstranjen. Spomeniki zahodnim igralcem v filmskih vlogah se pojavljajo tudi v Rusiji, na ta način je obeležje v Omsku leta 2012 dobil nizozemski igralec Rutger Hauer (1944–2019).

Nelsona (1933), odkrit leta 2013 v teksasškem Austinu. Po drugi strani so v Tennesseeju leta 2021 predlagali postavitve kipa še ene ikone country glasbe, Dolly Parton (1946), pred kapitol. Pevka je ponudbo zavrnila, češ da se na svetu dogaja preveč drugih stvari, da bi porabljali čas, energijo in denar za njeno povzdigovanje. Predlagala je, naj zvezna država s tovrstno počastitvijo počaka še nekaj let ali o njej razmisli po njeni smrti, če bo za spomenik še vedno zanimanje.⁷⁶ Kljub temu je pevka že dobila svoj spomenik, postavljen leta 1987 v kraju Sevierville.

V Rusiji prav tako postavljajo spomenike številnim pevcem in pevkam, včasih tudi posredno, saj ob bronasti figuri, ki ima obrazne poteze tega ali onega glasbenika in inštrument v rokah, ni nobenega napisa, ki bi upodobljenca identificiral. Zanimiv je primer pevca Josifa Kobzona (1937–2018), ki so mu želeli v ukrajinskem Donecku, blizu domačega kraja, postaviti spomenik. Kobzon je najprej predlog zavrnil, češ da gre za slab okus in da bo deležen posmeha. Ker pa je bil naslednje poldrugo leto neprestano deležen spodbud, je popustil, vendar pod pogojem, da sam izbere kiparja in lokacijo spomenika ter da celoten projekt plača sam, na kar je lokalna oblast pristala. Celopostavni bronasti kip je bil odkrit leta 2003 v zelenju izven mestnega središča, zaradi česar so ukrajinski mediji hvalili pevčevo skromnost.⁷⁷

Zadnja skupina ljudi, ki se jim v zadnjih letih in desetletjih množično postavlja spomenike za življenja, so športniki. Dosežki v športu so, kot kaže, hitro nagrajeni s spomeniki, vendar je to tudi ena od skupin spomenikov živečim osebam, kjer je treba spomenike pogosto tudi odstranjevati. Status prvega spomenika živečemu športniku se pripisuje bronastemu kipu znanege finskega tekača Paava Nurmija (1897–1973), ki ga je leta 1924 naročila finska vlada. Šlo je za sploh prvo naročilo javnega spomenika v državi od razglasitve finske neodvisnosti. Kip golega tekača, ki se zgleduje po antičnih vzorih, je bil odlit v več primerkih in postavljen na različnih lokacijah, tudi

76 Dolly Parton's Statue has Tennessee's Support, but Not Parton's. <https://www.nytimes.com/2021/02/18/arts/music/dolly-parton-statue.html> (dostop: avgust 2021).

77 Кто за что забронзовел: 5 самых известных прижизненных памятников Украины. <https://ukraina.ru/exclusive/20190901/1024752220.html> (dostop: avgust 2021).

v Helsinkih.⁷⁸ Sodobni spomeniki še živečim športnikom so deležni velikega medijskega zanimanja, pa tudi zanimanja javnosti. Fotografije spomenikov Usaina Bolta (1986), Rafaela Nadala (1986), Zlatana Ibrahimovića (1981), Diega Maradone (1960–2020) in Christiana Ronalda (1985) – še posebej njegovega neposrečenega doprsnega kipa na letališču na Madeiri – so obkrožile svet. Spomeniki še vedno aktivnim športnikom niso nič neobičajnega niti v vzhodni Evropi. Prvi med njimi je bil najverjetneje posvečen ukrajinskemu atletu Sergeju Bubki (1963). Ko so mu ukrajinske oblasti predlagale postavitve spomenika, je idejo najprej zavrnil, vendar je po prepričevanju in zagotavljanju, da bo spomenik služil kot navdih mladim športnikom, vendarle pristal. Spomenik je bil odkrit leta 1999.

Po stadionih in univerzah v Evropi in Severni Ameriki stoji še na desetine, če ne stotine spomenikov živim športnikom in trenerjem. Ti so do lastnih spomenikov pogosto ironični, nanje gledajo z distanco ali pa jih celo sovražijo, ker jim otežujejo poklic s stalnim stremljenjem k popolnosti. Tudi mediji so do »bronaste epidemije« pogosto kritični, saj poudarjajo, da se z vesplošnim postavljanjem spomenikov vsakemu količkaj zaslužnemu športniku razveljavlja vrednost spominskega obeležja. Pod vprašajem sta tudi umetniška vrednost tovrstnih skulptur in nizka zastopanost manjšin med upodobljenci. Problematičnost spomenika še živi osebi je prišla v ospredje med afero leta 2012, povezana z dolgoletnim priljubljenim trenerjem ameriškega nogometa na pennsylvanijski univerzi Joejem Paternom (1926–2012). Njegov dobra dva metra visok kip je od leta 2001 stal pred stadionom v univerzitetnem kampusu. Afera je izbruhnila, ko je bil razkrit spolni škandal, v katerega je bil s svojo pasivnostjo, kljub vedenju o zlorabah, vpleten Paterno. Osramočeni trener je umrl nekaj mesecev po razkritju, pol leta kasneje pa je bil spomenik odstranjen in njegova lokacija preurejena.⁷⁹

V zadnjih letih se na Zahodu pojavljajo obsežni projekti, ki menijo, da obstoječi javni spomeniki ne zastopajo enakovredno vseh družbenih skupin

78 Paavo Nurmi. <https://www.hamhelsinki.fi/en/sculpture/paavo-nurmi-waino-aaltonen/> (dostop: avgust 2021).

79 Why are we building so many statues of sports icons?. https://www.espn.com/college-football/story/_/id/24266446/bronze-epidemic-college-football (dostop: avgust 2021).

in da so številne skupine odrinjene na rob, zato skušajo položaj popraviti z odkrivanjem novih spomenikov, med katere se uvrščajo tudi obeležja še živečim posameznikom. Med projekti, ki so dobili precejšen zagon, sodi *Statues for Equality*, s katerim želita pobudnika povečati delež spomenikov žensk po svetu. Ustvarila sta vrsto celopostavnih skulptur vplivnih žensk, ki so jih izbrali podporniki projekta z glasovanjem. V okviru projekta je mdr. nastal kip albanske judoistke in olimpijke Majlinda Kelmendi (1991), ki ga

je atletinja, takrat stara 28 let, osebno odkrila v domačem mestu Peja.⁸⁰ V Londonu podoben projekt izbiro prepušča prebivalcem: lokalne skupnosti lahko nominirajo osebe, katerih obeležja želijo postaviti, nato pa iz lasersko obdelanih jeklenih plošč izdelajo njihove podobe. Na ta način je bilo počaščenih že več živih oseb, vključno z igralcem Michaelom Cainom (1933) in pisateljem Michaelom Bondom (1926–2017), znanim po knjigah o medvedku Paddingtonu.

Slika 7: Artur Čilingarov na odkritju svojega spomenika v Sankt Peterburgu.
Vir: <https://www.zaks.ru/new/archive/view/69488> (dostop: avgust 2021).

Ne glede na to, da je 21. stoletje pristalo na množično odkrivanje spomenikov še vedno aktivnim zvezdam športa, popkulture in politike, s čimer je relativiziralo morda največjo čast, ki je je človek lahko deležen, se še vedno odkrivajo tudi spomeniki manj znanim, še živečim osebam, katerih dosežki pa so nemara bolj trajni ali bližji ljudem. Sem lahko uvrstimo spomenike malih ljudi, recimo Karoline Duhnsen (1906–2001), znane kot *Oma Duhnsen*, ki je pol stoletja prodajala meso na hannoverski tržnici in je leta 1999 pozi-

⁸⁰ Statues for equality. <https://statuesforequality.com> (dostop: avgust 2021).

rala za spomenik, ali pa njene zagrebške ustreznice Đurđice Jančić, ki je bila model za priljubljen spomenik *kumice Barice* na mestni tržnici Dolac. Omenimo lahko tudi ruskega polarnega raziskovalca Arturja Čilingarova (1939), ki je doprski kip dobil leta 2010 v Sankt Peterburgu. Najprej je bil do spomenika skeptičen. Ob odkritju je prosil, naj ljudje pred spomenik ne polagajo cvetja, češ da ga kip obvezuje k novim ekspedicijam. Spomenik je leta 2014, ob 95. rojstnem dnevu, v domačem Ålesundu dobil norveški častnik Joachim Rønneberg (1919–2018), ki je kot član uporniškega gibanja leta 1943 vodil akcijo, v kateri je uspel prekiniti nemško proizvodnjo težke vode, potrebne za proizvodnjo nuklearnega orožja. Spomenik klimatski aktivistki Greti Thunberg (2003) pred univerzo v Winchesteru, postavljen marca 2021, je ta hip nemara spomenik najmlajši še živeči osebi na svetu. Dokazuje nam, da tradicija postavljanja spomenikov živečim ljudem tudi sama živi naprej.

ZAKLJUČEK

Spomeniki za življenja so ideja, ki je na Zahodu prisotna že stoletja. Čeprav je ideja neprestano deležna posmeha ali kritike, ker pogosto kaže na totalitarne težnje ali vsaj napuh slavljenca, pa je hkrati legitimizirana s strani večine oblasti. Ponekod so skupnosti formalno prepovedale nadaljnje postavljanje spomenikov še živečim ljudem (npr. Leicester in New York), vendar kljub temu ne moremo reči, da je koncept v kakršnemkoli upadu, ravno nasprotno. Stari in srednji vek sta spomenike živečim ljudem omejevala skoraj izrecno na monarhe, v zgodnjem novem veku pa se je ta nabor razširil na vojskovodje. Ti skupini spomenikov sta, četudi sta bili postopoma potisnjeni v ozadje, ostali živi vse do danes. Čas razsvetljenstva je prinesel pomembne premike pri slavljenju še živečih umetnikov in intelektualcev, v 19. stoletju pa je v okviru nacionalističnih gibanj prihajalo do množičnega slavljenja dosežkov še živečih umetnikov, literatov, znanstvenikov in inovatorjev. Skozi 20. stoletje so spomenike dobivali številni avtoritarni vladarji, vendar so zadnja desetletja in začetek 21. stoletja minila predvsem v popolni liberalizaciji, če ne kar anarhiji, pri postavljanju spomenikov živečim osebam iz vse širšega kroga človekovih aktivnosti. Mnenja o tem, ali je tak premik upravičen in legitimen, bodo ostala različna, zanimivo pa bo opazovati nadaljnje smeri razvoja, saj je očitno, da se trend v doglednem času ne bo ustavil. Nemški dramatik Frank Wedekind ni imel v mislih spomenikov živim ljudem, ko je zapisal znano misel: »Spomeniki so za žive, ne za mrtve.« Kljub temu pa se zdi, da Zahod pritrjuje misli tudi v njenem spremenjenem pomenu.

VIRI IN LITERATURA

Časopisni viri

- »Graditelj prekosibirske železnice mrtev.« *Jutro*, 20. junij 1928, 6.
- »La estatua de Romanones.« *Heraldo de Madrid*, 16. oktober 1913, 3.
- »Mussolinia.« *Jutro*, 4. maj 1924, 5.
- »Odkritje spomenika maršalu d'Espereyu.« *Jutro*, 18. maj 1936, 1.
- »Spominska plošča prof. Freudu.« *Jutro*, 18. september 1931, 6.
- »Vesele o slavnih ljudeh.« *Tovariš*, 24. oktober 1952, 857.
- »Za življenja so ji spomenik postavili.« *Slovenski narod*, 27. februar 1905, 3.

Spletne viri

- Bell Memorial. https://en.wikipedia.org/wiki/Bell_Memorial (dostop: junij 2021).
- Britain honours Mandela with statue. <https://www.aljazeera.com/news/2007/8/29/britain-honours-mandela-with-statue> (dostop: avgust 2021). Carla Bruni statue – a tale of modern France. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/aug/06/carla-bruni-sarkozy-statue> (dostop: avgust 2021).
- Christian V. <https://equestrianstatue.org/christian-v/> (dostop: maj 2021).
- Colonne du Congrès. https://fr.wikipedia.org/wiki/Colonne_du_Congr%C3%A8s (dostop: junij 2021).
- Colonne Vendôme. https://fr.wikipedia.org/wiki/Colonne_Vend%C3%B4me (dostop: junij 2021).
- Dolly Parton's Statue has Tennessee's Support, but Not Parton's. <https://www.nytimes.com/2021/02/18/arts/music/dolly-parton-statue.html> (dostop: avgust 2021).
- Equestrian statue of Christian IX, Esbjerg. https://en.wikipedia.org/wiki/Equestrian_statue_of_Christian_IX,_Esbjerg (dostop: junij 2021).
- FDR's Commitment to the Hudson Valley. <https://fdr.blogs.archives.gov/2017/06/29/fdr-s-commitment-to-the-hudson-valley/> (dostop: julij 2021). Funerary Monument to Sir John Hawkwood. https://en.wikipedia.org/wiki/Funerary_Monument_to_Sir_John_Hawkwood (dostop: maj 2021).
- Герой Социалистического Труда. https://ru.wikipedia.org/wiki/Герой_Социалистического_Труда (dostop: julij 2021).

Goethedenkmal (Frankfurt am Main). [https://de.wikipedia.org/wiki/Goethedenkmal_\(Frankfurt_am_Main\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Goethedenkmal_(Frankfurt_am_Main)) (dostop: junij 2021).

Her Majesty's Sculptor Alexander Stoddart On Art, Michelangelo, And Instagram. <https://thefederalist.com/2019/01/31/majestys-sculptor-alexander-stoddart-art-michaelangelo-instagram/> (dostop: avgust 2021).

Hitlerzelle. <https://de.wikipedia.org/wiki/Hitlerzelle> (dostop: julij 2021).

John B. Castleman Monument. https://en.wikipedia.org/wiki/John_B._Castleman_Monument (dostop: junij 2021).

John Logan Campbell Monument. <https://www.heritage.org.nz/the-list/details/4478> (dostop: julij 2021).

Как в Симферополе появился первый памятник Гагарину, а потом исчез. <https://crimea.ria.ru/society/20210412/1119460417/Kak-v-Simferopole-poyavilsya-pervyy-pamyatnik-Gagarinu-a-potom-ischez.html> (dostop: julij 2021).

Кто за что забронзовел: 5 самых известных прижизненных памятников Украины. <https://ukraina.ru/exclusive/20190901/1024752220.html> (dostop: avgust 2021).

Колонна двух императоров. https://ru.wikipedia.org/wiki/колонна_двух_императоров (dostop: junij 2021).

Limbaugh bust gets 24-hour security. <https://www.politico.com/story/2012/05/limbaugh-bust-gets-24-hour-security-076737> (dostop: avgust 2021).

Liste der Kaiser-Wilhelm-I.-Denkmäler. https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_Kaiser-Wilhelm-I.-Denkm%C3%A4ler (dostop: junij 2021).

Liste der Kaiser-Wilhelm-II.-Denkmäler. https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_Kaiser-Wilhelm-II.-Denkm%C3%A4ler (dostop: junij 2021).

Monument to Primo de Rivera (Jerez). [https://en.wikipedia.org/wiki/Monument_to_Primo_de_Rivera_\(Jerez\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Monument_to_Primo_de_Rivera_(Jerez)) (dostop: julij 2021).

Napoleon III (1808–1873). <https://www.english-heritage.org.uk/visit/blue-plaques/napoleon-iii/> (dostop: junij 2021).

Neću spomenik, podignite školu!. <https://www.vesti-online.com/necu-spomenik-podignite-skolu-2/> (dostop: julij 2021).

Obelisk (Potsdam). [https://de.wikipedia.org/wiki/Obelisk_\(Potsdam\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Obelisk_(Potsdam)) (dostop: maj 2021).

Обелиск в Александровском саду. https://ru.wikipedia.org/wiki/Обелиск_в_Александровском_саду (dostop: junij 2021).

Paavo Nurmi. <https://www.hamhelsinki.fi/en/sculpture/paavo-nurmi-waino-aaltonen/> (dostop: avgust 2021).

Памятник Суворову (Санкт-Петербург). [https://ru.wikipedia.org/wiki/Памятник_Суворову_\(Санкт-Петербург\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Памятник_Суворову_(Санкт-Петербург)) (dostop: maj 2021).

Памятники Сталину. https://ru.wikipedia.org/wiki/Памятники_Сталину (dostop: julij 2021).

Первые памятники Ленину. <http://lenin.tilda.ws/pervye-pamyatniki-leninu> (dostop: julij 2021).

Philip IV. <https://equestrianstatue.org/philip-iv/> (dostop: maj 2021).

Pratát Jankowski postawił sobie pomnik. <https://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Pratát-Jankowski-postawil-sobie-pomnik-n35089.html> (dostop: avgust 2021).

Priča o konju smještenom na najpoznatijem zagrebačkom trgu. <http://licegrada.hr/prica-o-konju-smjestenom-na-najpoznatijem-zagrebackom-trgu/> (dostop: maj 2021).

Путь к Путину: прижизненный памятник президенту открыли в Ленобласти. <https://topspb.tv/news/2015/05/18/put-k-putinu-prizhiznennyj-pamyatnik-prezidentu-otkryili-v-lenoblasti/> (dostop: avgust 2021).

Sir William Gray page 2. <http://www.thisishartlepool.co.uk/history/williamgray2.asp> (dostop: julij 2021). Statua di Caterina Campodonico. https://it.wikipedia.org/wiki/Statua_di_Caterina_Campodonico (dostop: julij 2021).

Statue of Margaret Thatcher (London Guildhall). [https://en.wikipedia.org/wiki/Statue_of_Margaret_Thatcher_\(London_Guildhall\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Statue_of_Margaret_Thatcher_(London_Guildhall)) (dostop: avgust 2021).

Statue of Margaret Thatcher (Palace of Westminster). [https://en.wikipedia.org/wiki/Statue_of_Margaret_Thatcher_\(Palace_of_Westminster\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Statue_of_Margaret_Thatcher_(Palace_of_Westminster)) (dostop: avgust 2021).

Statues for equality. <https://statuesforequality.com> (dostop: avgust 2021).

T. G. Masaryk: mapa. <http://tg-masaryk.cz/mapa/> (dostop: julij 2021).

The most controversial sculpture in Australia. <https://uh.edu/~cfreelan/pics/sculptre.html> (dostop: avgust 2021).

The only statue of Henry IV erected during his lifetime, in the Capitol. <https://www.grandsudinsolite.fr/224--the-only-statue-of-henry-iv-erected-during-his-lifetime--in-the-capitol.html> (dostop: maj 2021).

Todor Zhivkov. https://en.wikipedia.org/wiki/Todor_Zhivkov (dostop: julij 2021).

Why are we building so many statues of sports icons?. https://www.espn.com/college-football/story/_/id/24266446/bronze-epidemic-college-football (dostop: avgust 2021).

William Gladstone's statue at Bow caught red-handed. <https://www.london-walking-tours.co.uk/secret-london/gladstone-statue-bow.htm> (dostop: junij 2021).

Literatura

- Aspden, Suzanne. »'Fam'd Handel Breathing, tho' Transformed to Stone': The Composer as Monument.« *Journal of the American Musicological Society*, 55/1 (2002), 39–90.
- Bakewell, Sarah. *V kavarni eksistencialistov: svoboda, bit in marelični koktajli*. Ljubljana: Modrijan, 2018.
- Čapek, Karel. *Pogovori s T. G. Masarykom*. Ljubljana: Tiskarna Merkur d. d., s.d., 1937.
- Donaldson, Peter. *Remembering the South African War: Britain and the Memory of the Anglo-Boer War, from 1899 to the Present*. Liverpool: Liverpool University Press, 2013.
- Freeman, Kirilly. »Incident in Arles: Regionalism, Resistance and the Case of the Statue of Frédéric Mistral.« *Contemporary European History*, 16/1 (2007), 37–50.
- Geiringer, Karl. *Joseph Haydn: A creative life in music*. Berkeley: University of California Press, 1983.
- Goodman, Dena. »Pigalle's Voltaire nu: The Republic of Letters Represents itself to the World.« *Representations*, 16 (1986), 86–109.
- McLellan, Andrew. »The Life and Death of a Royal Monument: Bouchardon's Louis XV.« *Oxford Art Journal*, 23/2 (2000), 1–27.
- Мельник І., Масик Р. *Пам'ятники та меморіальні таблиці міста Львова*. Львів: Апріорі, 2012.
- Memorial of Samuel Finley Breese Morse, including Appropriate Ceremonies of Respect at the National Capitol, and Elsewhere*. Washington: Government Printing Office, 1875.
- Michalski, Sergiusz. *Public Monuments: Art in Political Bondage 1870–1997*. London: Reaktion Books, 1998.
- Rombouts, Stephen. »Art as Propaganda in Eighteenth-Century France: The Paradox of Edme Bouchardon's Louis XV.« *Eighteenth-Century Studies*. 27/2 (1993), 255–282.
- Seele, Sieglinde. *Lexikon der Bismarck-Denkmäler*. Petersberg: Michael Imhof, 2005.
- Selbmann, Rolf. *Dichterdenkmäler in Deutschland: Literaturgeschichte in Erz und Stein*. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1988.
- Сокол К. Г. *Монументальные памятники Российской империи: каталог*. Москва: Вагриус Плюс, 2006.
- Sprague, Elmer. *Brooklyn Public Monuments: Sculpture for Civic Memory and Urban Pride*. Indianapolis: Dog Ear Publishing, 2008.
- Stamp, Gavin. *The Changing Metropolis: Earliest Photographs of London 1839–1879*. Harmondsworth: Viking, 1984.

Storchi, Simona. »Mussolini as monument: the equestrian statue of the Duce at the Littorale Stadium in Bologna.« V: *The cult of the Duce: Mussolini and the Italians*, ur. Stephen Gundle, Christopher Duggan in Giuliana Pieri, 193–208. Manchester: Manchester University Press, 2013.

Suto, Yoshiyuki. »Honorific Statue of Conon: Some Thoughts on the Athenian Statue Culture at the Beginning of the Fourth Century BC.« *Journal of Classical Studies*, 61 (2013), 36–47.

The General Biographical Dictionary. A New Edition. Vol. III. London: J. Nichols and son et al., 1812.

The Marquis of Lorne. *V. R. I. Queen Victoria, her life and lifetime.* New York, London: Harper & Brothers Publishers, 1901.

Wall, Alexander James. *The Equestrian Statue of George III and The Pedestrian Statue of William Pitt Erected in the City of New York 1770.* New York: The New York Historical Society, 1920.

Walling, R. A. J., ur. *The Diaries of John Bright.* New York: William Morrow and Company, 1931.

Wannakit, Nittaya in Siraporn Nathalang. »Dynamics of Power of Space in the Tai-Yuan Chao Luang Kham Daeng Spirit Cult.« *Manusya: Journal of Humanities*, 14/3 (2011), 87–104.

Watanabe-O'Kelly, Helen. *Projecting Imperial Power: New Nineteenth Century Emperors and the Public Sphere.* Oxford: Oxford University Press, 2021.

Wyke, Terry in Harry Cocks. *Public Sculpture of Greater Manchester.* Liverpool: Liverpool University Press, 2004.

Zarucchi, Jeanne. »Bernini and Louis XIV: A Duel of Egos.« V: *Notes in the History of Art*, 25/2 (2006), 32–38.

POVZETEK

Spomeniki za življenja so ideja, ki je na Zahodu prisotna že stoletja. Čeprav je ideja neprestano deležna posmeha ali kritike, ker pogosto kaže na totalitarne težnje ali vsaj napuh slavljenca, pa je hkrati legitimizirana s strani večine oblasti. V prispevku je s pomočjo številnih primerov predstavljen razvoj postavljanja spomenikov živečim ljudem na Zahodu, pri čemer je v ospredju čas od 18. stoletja dalje. Stari in srednji vek sta spomenike živečim ljudem omejevala skoraj izrecno spomenike aktualnim monarhom, v zgodnjem novem veku pa se je ta nabor razširil na plemiče in vojskovodje, četudi so v ospredju še vedno ostajali razkošni konjeniški spomeniki vladarjem. Te skupine spomenikov so, četudi so bile sčasoma potisnjene v ozadje, v javnem prostoru prisotne vse do danes. Čas razsvetljenstva je prinesel pomembne premike pri slavljenju še živečih umetnikov in intelektualcev; prelomno je leto 1738, ko je bil v Londonu postavljen spomenik skladatelju Händlu, prvi znani primer spomenika še živečemu umetniku. V 19. stoletju so nacionalne skupnosti dokazovale svojo razvitost in napredek tudi s pomočjo slavljenja dosežkov še živečih umetnikov, literatov, znanstvenikov in inovatorjev. V 20. stoletju se je zgodila vrnitev politično predznačenih spomenikov živečim ljudem, saj so avtoritarni režimi, a tudi tisti demokratični, utrjevali kult osebnosti voditeljev z odkrivanjem številnih spomenikov različnih oblik in dimenzij. Zadnja desetletja 20. stoletja ter začetek 21. stoletja so prinesli dodatno liberalizacijo kriterijev pri postavljanju spomenikov živečim osebam. Danes praktično ni več področja človekovega udejstvovanja, ki ne bi bilo zastopano v takem kontekstu, še posebej bliskovit vzpon pa je doživelo postavljanje spomenikov svetovnim zvezdam popkulture in športa. Ne glede na to, da vsak nov spomenik živeči osebi pospremi veliko nenaklonjenih komentarjev dela javnosti, ki tovrstnemu slavljenju nasprotuje, je očitno, da Zahod (ali vsaj njegova politična vodstva) nima večjih pomislekov proti nadaljnjemu postavljanju teh spomenikov in da se bo trend z nezmanjšanim tempom nadaljeval tudi v prihodnosti.